

TIESU STANDARTS

Rokasgrāmata,
kad procesā piedalās
cilvēks ar invaliditāti

2024

Iceland
Liechtenstein
Norway

**Active
citizens fund**

Umc
LATVIJAS TIESNEŠU
MĀCĪBU CENTRS

SATURS

levads	2
Universālais dizains	6
Piemērs universālā dizaina principu pielietošanai tiesas zāles durvju izvēlē	7
Piemērs universālā dizaina principu ievērošanā nodrošinot, tiesas sēdes procesu	9
Personas ar kustību traucējumiem	11
Ieteikumi vides pielāgošanai/pieklūstamības nodrošināšanai	13
Ieteikumi komunikācijai	16
Personas ar redzes traucējumiem	17
Ieteikumi komunikācijai	19
Ieteikumi pavadīšanai	21
Suns-pavadonis	22
Personas ar garīga rakstura traucējumiem	24
Persona ar garīga rakstura traucējumiem tiesā	25
Ieteikumi komunikācijai	26
Ieteikumi vides pielāgošanai/pieklūstamības nodrošināšanai	28
Personas ar dzirdes traucējumiem	30
Ieteikumi komunikācijai	35
Saziņa, izmantojot komunikācijas tehnoloģijas	39
Ieteikumi vides pielāgošanai/pieklūstamības nodrošināšanai	39
KontROLSARAKSTS	46

01

IEVADS

Kas ir Tiesu standarts un kam tas domāts?

Tiesu standarts ir ikdienā izmantojama rokasgrāmata ikvienam tiesnesim un tiesas darbiniekam, kas palīdzēs veidot veiksmīgu savstarpējo komunikāciju, darbā sastopoties ar cilvēkiem ar dažāda veida invaliditāti.

Tiesu standartā atradīsiet:

- galvenos virzienus, kā rīkoties, ja tiesu apmeklē cilvēki ar dažāda veida invaliditāti (redzes, dzirdes, kustību vai garīga rakstura traucējumiem);
- piecas nodaļas: pirmā no tām pastāsta par universālo dizainu kopumā, kas tas ir un ko mēs sagaidām no tiesām;
- kontroles sarakstu, lai saprastu, vai Jūsu konkrētā darba vieta ir pielāgota cilvēku ar dažāda veida invaliditāti uzņemšanai;
- informāciju par katru no invaliditātes veidiem, t.i., īsu aprakstu ar to, ko svarīgi zināt par konkrētajiem traucējumiem, kam jābūt nodrošinātam, kā pareizi komunicēt un rīkoties, kad tiesas procesā piedalās cilvēki ar invaliditāti.

Latvija 2010. gada 1. martā ratificēja ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām (tālāk tekstā – “Konvencija”). Konvencijas mērķis ir veicināt, aizsargāt un nodrošināt to, lai personas ar invaliditāti varētu vienlīdzīgi ar citiem īstenot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības, un veicināt tām piemītošās cieņas ievērošanu. Tā nosaka sfēras, kurās Konvencijas dalībvalstīm nepieciešams veikt pielāgojumus, lai personas ar invaliditāti varētu īstenot savas tiesības, kā arī nosaka jomas, kurās stiprināma personu ar invaliditāti tiesību aizsardzība. Ratificējot Konvenciju, Latvija ir apņēmusies veicināt, aizsargāt un nodrošināt visu personu ar invaliditāti pilnīgu un vienlīdzīgu cilvēktiesību un pamatbrīvību ievērošanu.

ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja (tālāk tekstā – “Komiteja”) 2017. gadā, izskatot Latvijas ziņojumu par Konvencijas ieviešanu, rekomendēja Latvijai pieņemt visaptverošu nacionālo pieejamības rīcības plānu, kas paredz konkrētus, izpildāmus un laika ziņā terminētus uzdevumus, lai pārraudzītu un novērtētu valsts un privāto struktūru iepriekš nepieejamo pakalpojumu pakāpenisku izmaiņīšanu vai pielāgošanu, padarot tos pieejamus.

Tāpat Komiteja rekomendēja Latvijai integrēt saprātīga pielāgojuma un universālā dizaina jēdzienus to pilnā nozīmē attiecīgajos nacionālajos un pašvaldību normatīvajos aktos, vadlīnijās un noteikumos un nodrošināt to efektīvu ieviešanu un pārraudzību. Pieejamība ir aplūkojama ne tikai personu ar invaliditāti līdztiesības un ne-diskriminācijas kontekstā, bet arī kā veids, kā sniegt ieguldījumu sabiedrībā, ņemot vērā vispārēju sabiedrības novecošanos. Tādējādi pieejamība ir neatņemama valsts sociālās un ekonomiskās ilgtspējas sastāvdaļa.

Vides un informācijas pieejamība ir viens no Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam risinājumiem, lai nodrošinātu pieejamu izglītību, veselības aprūpi, bērnu aprūpi, darba tirgu un tiesu sistēmu.

ANO konvencijas 9. pants uzsver pieejamības nozīmi neatkarīgas un pilnvērtīgas dzīves nodrošināšanā cilvēkiem ar invaliditāti un rekomendē valstīm:

- a) izstrādāt un ieviest minimālos standartus un vadlīnijas par iedzīvotājiem atvērto objektu un sniegto pakalpojumu piekļūstamību, un pārraudzīt to īstenošanu;
- b) dalībvalstīm veikt atbilstošus pasākumus, lai nodrošinātu, ka sabiedrībai atvērtie privātā sektora objekti un to sniegtie pakalpojumi ir pilnībā piekļūstami personām ar invaliditāti;
- c) nodrošināt visām ieinteresētajām personām apmācības par pieejamības problēmām, ar kurām saskaras personas ar invaliditāti;
- d) ēkās un citos iedzīvotājiem atvērtos objektos nodrošināt informāciju Braila rakstā un vieglā valodā lasāmos un saprotamos veidos;
- e) nodrošināt dažādus palīgu un starpnieku, tostarp pavadoņu, lasītāju un profesionālu surdotulku, pakalpojumu veidus, lai atvieglotu pieejamību būvētai videi un citiem iedzīvotājiem atvērtiem objektiem;
- f) veicināt citus atbilstošus palīdzības un atbalsta veidus personām ar invaliditāti, lai tām nodrošinātu informācijas pieejamību;
- g) veicināt jauno informācijas un komunikācijas tehnoloģiju un sistēmu, tostarp tīmekļa, pieejamību personām ar invaliditāti;
- h) veicināt piekļūstamās informācijas un komunikāciju tehnoloģiju un sistēmu projektēšanu, izstrādi, ražošanu un izplatīšanu izstrādes stadijā tā, lai panāktu šo tehnoloģiju un sistēmu pieejamību ar minimālām izmaksām.

Savukārt ANO konvencijas 13 pants nosaka, ka:

1. dalībvalstis nodrošina efektīvu tiesas pieejamību personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem, tostarp nodrošinot procesuālus un vecumam atbilstošus pielāgojumus, lai atvieglotu viņu kā tiešu un netiešu procesa dalībnieku, tostarp kā liecinieku, lomu visās tiesvedībās, tostarp izmeklēšanas un citās pirmstiesas, stadijās;
2. lai sekmētu efektīvu tiesas pieejamību personām ar invaliditāti, dalībvalstis veicina atbilstošas apmācības darbiniekiem, kas strādā tieslietu jomā, tostarp policijas un ieslodzījuma vietu personālam.

Vides pieejamības jēdziens Latvijā ir daļa no plašāka cilvēktiesību un līdztiesības konteksta. Lai gan nav specifiska *vides pieejamības likuma* Latvijā, ir vairāki tiesību akti un regulējumi, kas veicina vides pieejamību dažādās jomās. Tādu dokumentu skaitā ir Latvijas Republikas (tālāk tekstā – “LR”) Satversme. LR Satversmē ir noteikts: “Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.” Šajā kontekstā nepieejama vide ir būtisks šķērslis savu tiesību īstenošanai.

LR Būvniecības likuma 4. pantā ir noteikti vairāki būvniecības principi, un viens no tiem ir vides pieejamības princips, saskaņā ar kuru būvniecības procesā tiek veidota vide, kurā ikviena persona var ērti pārvietoties un izmantot būvi atbilstoši tās lietošanas veidam.

Ņemot vērā augstāk minēto, Invalīdu un viņu draugu apvienība "Apeirons" un Latvijas Tiesnešu mācību centrs ir izstrādājis Tiesu standartu, kurā iekļautas:

- pieejamības jomas, kurām jāpievērš uzmanība veidojot fizisko vidi, tiesu darbības nodrošināšanai;
- komunikāciju izaicinājumus saskarē ar cilvēkiem ar dažāda veida invaliditāti;
- pieejamas un saprotamas informācijas nodrošināšanas nepieciešamību.

Tiesu standarts ir izstrādāts, balstoties uz veiktajiem pētījumiem, likumdošanas analīzi, kā arī respektējot cilvēku ar invaliditāti noteiktās tiesības.

Kopā ar Tiesu standartu tiesā strādājošam ir pieejams arī e-kurss, ar kura palīdzību veiksmīgi varēsiet apgūt gan universālā dizaina pamatprincipus, gan izprast, kā pareizi rīkoties ikdienas situācijās, kad sastopat cilvēkus ar dažāda veida invaliditātēm.

Tiesu standarts tiek veidots "Aktīvo iedzīvotāju fonda" projekta ietvaros.

02

**UNIVERSĀLAIS
DIZAINS**

Termins “universālais dizains” ir pieminēts daudzos dokumentos, likumos, Ministru kabineta noteikumos un attīstības stratēģijās, tomēr vēl joprojām Latvijā vien retais zina, ko tas patiesībā nozīmē. Svarīgi ir apzināties, ka universālais dizains nav dizaina stils vai modes tendence, bet gan pieeja vides, pakalpojumu un produktu veidošanā. Konvencijā **universālais dizains** nozīmē: “[...] tādu produktu, vides, programmu un pakalpojumu dizainu, kurus, cik vien iespējams, visi cilvēki var izmantot bez pielāgošanas vai īpaša dizaina nepieciešamības. Universālais dizains ietver arī noteiktām personu ar invaliditāti grupām paredzētas atbalsta ierīces, ja tās ir nepieciešamas.”

Lai īstenotu universālo dizainu, tiek izvirzīti septiņi principi:

1. Pielietojuma taisnīgums;
2. Pielietojuma daudzveidība;
3. Vienkāršs un intuitīvs dizains;
4. Uztverama informācija;
5. Iecietība pret kļūdām lietojot;
6. Vajadzīga neliela fiziska piepūle;
7. Izmantots nepieciešamais izmērs un telpa.

Izstrādājot dizainu, piemēram, ēkai, universālais dizains nav mērķis, bet gan pieeja projektēšanai. Tas nozīmē, ka visas detaļas un mezgli, kas tiek projektēti, jācenšas iekļaut universālā dizaina “rāmī” jeb iepriekš minētajos septiņos pamatprincipos. Ievērot visus principus nav obligāts nosacījums, bet konkrētā gadījumā ir nepieciešams izvērtēt, vai katrs no principiem ir jāievieš, vai, iespējams, kāds no tiem uz konkrēto lietu neattiecas. Lai vieglāk saprastu, kā šī pieeja darbojas, apskatīsim vienu vienkāršu būvelementu - tiesas zāles durvis

PIEMĒRS UNIVERSĀLĀ DIZAINA PRINCIPU PIELIETOŠANAI TIESAS ZĀLES DURVJU IZVĒLĒ

1. Pielietojuma taisnīgums

Durvis ir piemērotas visiem cilvēkiem, un durvju atrašanās vieta, durvju tips nediskriminē kādu cilvēku grupu, turklāt visi lieto vienas un tās pašas durvis. Durvju lietošanā nevienam cilvēkam nav jālūdz palīdzība.

Kā sliktu piemēru var minēt divviru durvis, kurām viena vārtne parasti ir fiksēta. Lai telpā, piemēram, iebrauktu cilvēks, kurš pārvietojas ratiņkrēslā, viņam ir kādam jālūdz atvērt otru durvju vārtni, jo vienas vārtnes platums ir nepietiekams.

2. Pielietojuma daudzveidība

Konkrētajā situācijā nav nepieciešams durvīm mākslīgi ieplānot daudzveidīgu pielietojumu. Tām var iedomāties vēl kādu pielietojumu, piemēram, durvis arī nodrošina loga funkciju, vai durvīs ir iestrādāts arī kases galds. Tomēr konkrētajā gadījumā vēl kāds pielietojums durvīm nav nepieciešams.

3. Vienkāršs un intuitīvs dizains

Tiesas zāles durvis ēkā ir svarīgākas, piemēram, par pieliekamā vai kāda kabineta durvīm, tāpēc durvju dizainam par to ir jāliecina. Tām jābūt tādām, lai cilvēks, ejot pa gaiteni, intuitīvi (bez norāžu lasīšanas) saprastu, ka aiz šīm durvīm ir tiesas zāle. Piemēram, durvis ir greznākas, augstākas vai platākas nekā parējās durvis.

4. Uztverama informācija

Cilvēks uztver vidi ar kādu no maņām un to apstrādā smadzenēs, iegūstot informāciju. Šajā gadījumā, piemēram, cilvēkam ar vāju redzi ir jāatrod durvis uz pārējās telpas fona. Tas nozīmē, ka cilvēkam ir jāsaņem informācija par durvju atrašanos telpā. Viens no risinājumiem ir padarīt durvis kontrastējošas uz sienas fona, piemēram, durvju aplodu veidojot tumšāku nekā sienu.

5. Iecietība pret kļūdām lietojot

Cilvēki pieļauj kļūdas, tādēļ dizainam jābūt tādām, kas šīs kļūdas pieļauj. Piemēram, cilvēki mēdz neaizvērt aiz sevis durvis vai, aizverot durvis, tās aizcērt, radot troksni, kas var traucēt tiesas procesu. Lai šo novērstu, ir iespējams durvīm uzstādīt aizvērēja mehānismu, kas durvīm vienlaikus neļauj aizvērties ar troksni un tās, verot ciet, piebremzē. Šis ir piemērs tam, ka cilvēku kļūdām ir dažādas sekas un ne vienmēr tās ir traģiskas, tomēr dizainam jāapskata arī šāda veida situācijas.

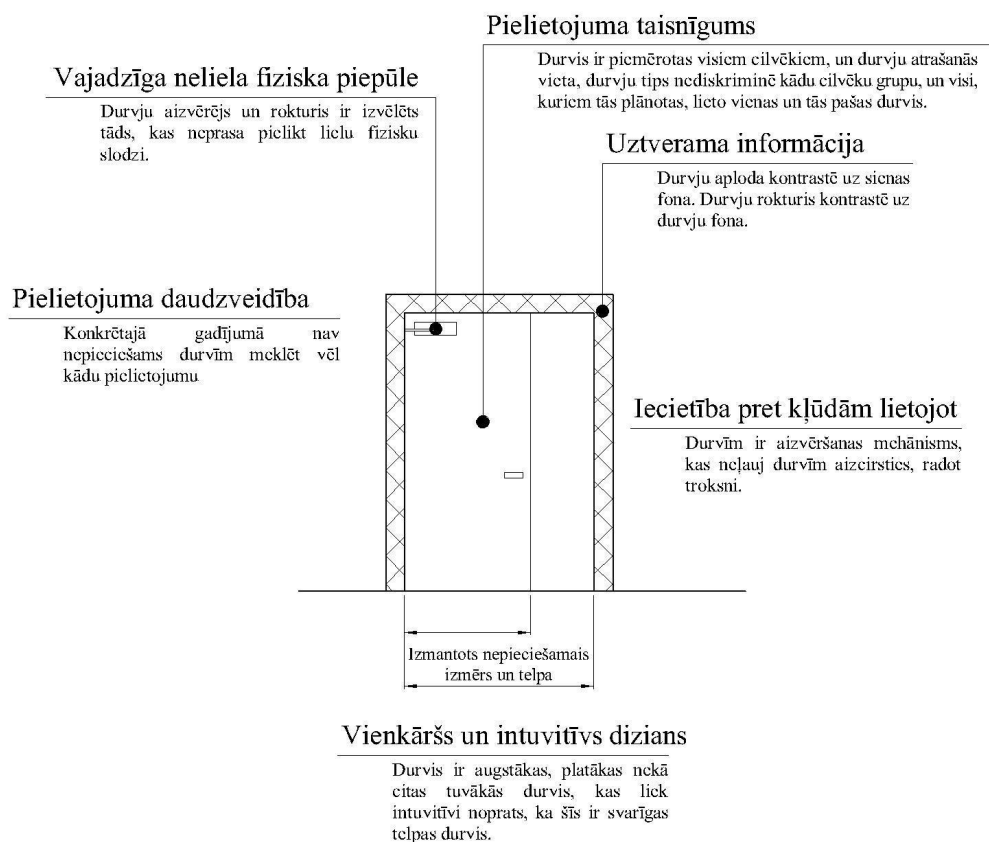
6. Vajadzīga neliela fiziska piepūle

Katrs ir saskāries ar gadījumiem, kad durvis ir ļoti grūti atvērt. Izvēloties aizvērēja mehānismu, durvju rokturi, eņģes, ir jāpievērš uzmanība tam, cik lielu spēku cilvēkam būs jāpieliek, lai durvis atvērtu. Gadījumā, ja durvis tiešām ir smagas un nav iespēja vērsšanās smagumu samazināt līdz saprātīgam līmenim, nepieciešams ierīkot, piemēram, elektrisku durvju atvēršanu.

7. Izmantots nepieciešamais izmērs un telpa

Tā kā cilvēki ir dažāda auguma, platuma, kā arī lieto dažādus tehniskos palīg līdzekļus, lai pārvietotos, ir nepieciešamas atbilstoša platuma durvis. Durvis tiek lietotas arī kādu iekārtu pārvietošanai, tādēļ ir normatīvi un standarti, kas skaidro nepieciešamās minimālās dimensijas konkrētai mērķgrupai.

Izvēlētās tiesas zāles durvis

PIEMĒRS UNIVERSĀLĀ DIZAINA PRINCIPU IEVĒROŠANĀ, NODROŠINOT TIESAS SĒDES PROCESU

Kā jau iepriekš minēts, universālo dizainu iespējams piemērot arī tiesas sēžu vai jebkādu citu pakalpojumu nodrošināšanā. Jāsaprot, ka tiesas sēdes organizēšanā ietilpst daudz elementu un katram no tiem ir jāatbilst universālā dizaina septiņiem principiem. Piemēram, kā tiek izklāstīta informācija mājaslapā un par tiesas sēdes norises kārtību klātienē, kādi galdi un krēsli atrodas tiesas zālē, kādi mikrofoloni tiek izmantoti, vai telpā ir laba akustika, kur novietoti ekrāni materiālu vērošanai, kāds ir apgaismojums un tamlīdzīgi.

Zemāk tabulā ir izveidots piemērs, kā pārbaudīt universālā dizaina principu ievērošanu dažādās tiesas sēdes organizēšanu veidojošās komponentēs. Tiesas sēdes veiksmīgai norisei ir jāievēro visi septiņi pamatprincipi. Tāpēc, pieņemot lēmumu par kādu no komponentēm, nepieciešams iziet cauri visiem universālā dizaina principiem un izlemt, vai konkrētais princips attiecas uz noteikto situāciju un kā to īstenot.

Tabulā redzams, ka pirmā komponente ir "Informācija mājaslapā". Piemēram, pirmais princips ir pielietojuma taisnīgums. Tas nosaka, vai šo lapu var lietot cilvēki ar motorikas traucējumiem (traucēta plaukstu, roku kustība). Šajā gadījumā mājaslapas dizainam būtu jābūt tādām, lai to varētu lietot tikai ar klaviatūru, neizmantojot peli.

Tiesas sēdes organizēšana atbilstoši universālā dizaina principiem

7 Universālā dizaina principi

Pielietojuma taisnīgums	Pielietojuma daudzveidība	Vienkāršs un intuitīvs dizains	Uztverama informācija	Iecietība pret kļūdām lietojot	Vajadzīga neliela fiziska piepūle	Izmantots nepieciešamais izmērs un telpa	
							Informācija mājaslapā
							Piekļuve ēkai
							leeja ēkā
							Norādes
							Fiziska pārvietošanās ēkās
							Tiesas zāles plānojums, izkārtojums
							Tiesas zāles apgaismojums
							Tiesas zāles mēbeles
							Tiesas zāles aprīkojums, kā ekrāni, mikrofoni, skaļruņi
							Visiem pieejama informācija, piemēram, zīmju valoda, tulks
							Pielāgota komunikācija, piemēram, vienkāršā valodā
							Tiesas materiālu prezentēšana
							Sprieduma izklāstīšana

Komponentes, kas veido tiesas sēdes apmeklēšanu

SVARĪGI! Visās tiesās ir jābūt darbiniekam, kurš var atbildēt uz visiem jautājumiem par vides pieejamību. Ja nepieciešams, tad tiesas darbinieks iepazīstina apmeklētāju ar tiesas ēku un pavada uz vajadzīgo telpu.

03

**PERSONAS AR
KUSTĪBU
TRAUCĒJUMIEM**

Valsts varu pārstāvošām iestādēm ir jāveic pasākumi, lai novērstu šķēršļus, ar kuriem savas invaliditātes dēļ saskaras personas ar kustību traucējumiem. Šīm iestādēm būtu jābūt kā piemēram, lai nodrošinātu tos pašus pakalpojumus kā personām, kurām šādu ierobežojumu nav.

Personām ar kustību traucējumiem tiesas apmeklējums var būt cīņa ne tikai par savām tiesībām, bet arī cīņa ar dažādiem fiziskiem šķēršļiem. Tiesu namiem un tiesu zālēm ir jābūt brīvām no šķēršļiem, nodrošinot vieglu piekļuvi tiesai. Tiesas procesa dalībniekiem un citiem cilvēkiem ar kustību traucējumiem vai fizisku nespēku, kuri ierodas tiesas namā, jāspēj brīvi pārvietoties gan tiesu nama ārpusē, gan katrā publiskajā telpā ēkas iekšpusē. Personas ar kustību traucējumiem var būt kā tiesas darbinieki, tā arī liecinieki, cietušie, pieteikuma iesniedzēji vai atbildētāji.

Var būt vairāki iemesli, kāpēc persona pārvietojas ratiņkrēslā vai ar citu tehnisko palīg līdzekli. Biežāk sastopamie no tiem:

- **Traumas rezultātā laužts mugurkauls** – izšķir divu veidu paralīzes sekas:

Paraplēģija – ja muguras smadzenes ir bojātas krūšu, jostas vai krustu rajonā. Tādos gadījumos daļēja vai pilnīga paralīze ir no saules pinuma uz leju.

Tetraplēģija – ja muguras smadzenes ir bojātas kakla daļā. Daļēji vai pilnībā ir paralizētas gan rokas, gan pārējais ķermenis.

- **Būtiski atcerēties, ka:**

Bieži cilvēkiem ar spinālām traumām ir novērojama spasticitāte - muskuļu atbildes reakcija uz dažādiem kairinājumiem (spiediens, pieskāriens, temperatūras maiņa, satraukums pēc ilgas sēdēšanas). Izpausmes – trīcēšana, nekoordinētas ķermeņa kustības, strauja iztaisnošanās vai saraušanās, īpaši ja cilvēks ir satraukts kādu iemeslu dēļ.

Jāņem vērā, ka:

- zem bojājuma vietas nav gribai pakļautas kustības;
- zudusi visa veida jūšana (sāpju, pieskāriena, temperatūras, spiediena, vibrācijas);
- proprioceptīvās sajūtas (piem., nejūt kādā pozā atrodas kāja vai roka);
- traucētas mazā iegurņa orgānu funkcijas (urinācija un defekācija, kā palīg līdzekļi tiek izmantoti urīna katetri, urīna savācējmaisi, pamperi);
- veģetatīvās nervu sistēmas traucējumi (termoregulācijas traucējumi, kā arī nespēja svīst zem bojājuma vietas).

- **Iedzimtas slimības** (bērnu cerebrālā trieka, Dauna sindroms, muskuļu distrofija u.c.);

- **Dzīves laikā iegūtas slimības** (insults, infarkts, u.c.);

- **Vecums** (kā tehniskie palīg līdzekļi var tikt izmantoti gan spieķi, gan kruķi, gan ratiņkrēsls vai staigulis).

Jāņem vērā, ka visos gadījumos personām var būt nepieciešama periodiska medikamentu lietošana. Iespējams, ka personu pavadīs asistents. Kā arī – svarīgi atcerēties, ka šīs personas izmantos tehniskos palīg līdzekļus. Pie tehniskiem palīg līdzekļiem ir piekļaujami ratiņkrēsli, kruķi, spieķi, staigulji un ortozes (var būt neredzamas, jo bieži tiek nēsātas zem drēbēm).

IETEIKUMI VIDES PIELĀGOŠANAI/PIEKĻŪSTAMĪBAS NODROŠINĀŠANAI

Vides pieejamība ir ļoti svarīga, lai cilvēkiem ar kustību traucējumiem nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas un piekļuvi sabiedriskajām vietām. Lai to uzlabotu, var veikt dažādus pielāgojumus un ieviest noteiktus standartus un prakses. Šeit ir apkopoti svarīgākie aspekti vides pieejamības nodrošināšanai cilvēkiem ar kustību traucējumiem.

Vides pieejamības vispārīgās prasības ir noteiktas Būvniecības likumā un Ministru kabineta noteikumos Nr.693 "Būvju vispārīgo prasību būvnormatīvs LBN 200-21".

Stāvvietas

Vides pieejamība tiesai sākas ar iespēju novietot auto iespējami tuvu ieejai, lai samazinātu pārvietošanās attālumu. Nelabvēlīgos laikapstākļos tas ir jo īpaši svarīgi. Stāvvietai ir jābūt platākai, lai blakus automašīnai var novietot ratiņkrēslu. Tāpat speciāli aprīkotā mikroautobusā rampa vai pacelājs var būt gan aizmugurē, gan sānu durvīs. Stāvvietas izmēri ir noteikti Latvijas valsts standartā LVS 190-7:2002 "Vienlīmeņa autostāvvietu projektēšanas noteikumi".

Šāda izskatās pareizi ierīkota stāvvietā.

Speciāli aprīkotas automašīnas, kas paredzētas ratiņkrēslu lietotāju pārvadāšanai.

Ieeja tiesas ēkā

Personām ar kustību traucējumiem ir nepieciešamas uzbrauktuves vai piekļuve publiskajām ēkām jānodrošina ar speciāli projektētiem un izbūvētiem pieejas ceļiem. Kāpnes pie ieejas vai iekšstelpās ir jāaprīko ar stacionārām vai portatīvām rampām, vai pacelēju. Rampu maksimālais slīpums pieļaujams attiecībā 1:12, lai pārvietošanās pa tām būtu droša.

Pareizi ierīkota uzbrauktuve ar rokturiem abās pusēs un horizontāliem laukumiem atpūtai.

Brīvi pārvietojama uzbrauktuve. Derīga tikai gadījumos, ja jāpārvar viens vai divi pakāpieni.

Durvis

Ieejas durvis, kas domātas arī personām ar kustību traucējumiem, ir speciāli pielāgotas, lai vieglākā veidā nodrošinātu piekļuves ēkām vai telpām.

Automātiskās durvis ir ļoti ērtas personām ar kustību traucējumiem, jo tās atveras un aizveras, izmantojot sensorus vai cita veida mehānismus. Tas nozīmē, ka nav nepieciešams pielietot spēku, lai atvērtu vai aizvērtu durvis.

Savukārt ar roku veramās durvis, sēžot ratiņkrēslā, atvērt ne vienmēr ir iespējams kustību un/vai telpas ierobežojumu dēļ. Šādas durvis ieteicams aprīkot ar atvēršanās mehānismu.

Ēkas iekšstelpās vajadzības gadījumā ierīko horizontālo vai diagonālo pacelēju.

Tualetes

Publiskās ēkās katrā stāvā ir jābūt vismaz vienai atsevišķai invalīdu tualetei.

Invalīdu tualetes telpas plānojumam ir jābūt vienkāršam, bez asiem izvirzījumiem un ar iespēju izmantot vadargas. Tualetes telpai ir jābūt ar plašām durvīm, lai nodrošinātu ieeju ar ratiņkrēslu vai citu tehnisko palīgīdzekli.

Invalīdu tualetei ir jābūt pietiekami lielai, lai nodrošinātu vieglāku pārvietošanos. Tās iekšpusē jābūt pietiekami daudz vietas ratiņkrēslam un pavadošai personai.

Mēbeles

Mēbelēm visās publiski pieejamās telpās ir jābūt izvietotām tā, lai tās netraucētu pārvietoties personām ar funkcionāliem traucējumiem.

Hallēs, gaitenīs un telpās attālumam starp mēbelēm ir jābūt pietiekamam (min – 1m), lai starp tām varētu brīvi pārvietoties ar dažādiem tehniskiem palīgīdzekļiem.

Galdiem tiesas zālē jābūt tādā augstumā, lai pie tiem var brīvi piebraukt ratiņkrēslā. Vēlamais galda augstums 75-80cm. Ideālā variantā galda virsmas augstums ir regulējams.

IETEIKUMI KOMUNIKĀCIJAI

1. Runājiet ar personu ar invaliditāti mierīgā balss tonī (nevis kliegzot), kā Jūs runātu ar kādu citu.
2. Runājiet ar personām ar kustību traucējumiem kā pieaugušajiem un runājiet tieši ar viņiem, nevis ar pavadošo personu.
3. Pirms steidzaties sniegt atbalstu, pajautājiet personai ar kustību traucējumiem, vai nepieciešama palīdzība. Jūs nezināt, vai tā tiešām ir vajadzīga.
4. Sazinoties ar personu ar kustību traucējumiem, ir svarīgi nodrošināt efektīvu komunikāciju. Tas ietver sēdēšanu vai stāvēšanu acu līmenī un atbilstoša kontakta veidošanu ar acīm.

Nemt vērā! Personas ar kustību traucējumiem personīgajā telpā ietilpst personas riteņkrēsls, kruķi, staigulis vai cits pārvietošanās palīgīdzeklis.

Īsi video YouTube platformā ar pamācībām, kā rīkoties pareizāk saskarsmē ar cilvēku ar kustību traucējumiem:

- [Kā sasveicināties](#)
- [Labo cilvēku sindroms](#)
- [Kā izturēties pret ratiņkrēslu](#)
- [Kā sarunāties](#)
- [Kā pareizi izstāstīt ceļu](#)

Trīs soļi, kā rīkoties, ja zināms, ka tiesas sēdi / tiesu apmeklēs cilvēks ar kustību traucējumiem

1. Ja iespējams, pasākumus vēlams rīkot pirmajā stāvā.
2. Tiesā jābūt darbiniekam, kurš ir speciāli apmācīts, kā strādāt/palīdzēt cilvēkiem ar kustību traucējumiem (piemēram, kā pareizi palīdzēt pārvietoties pa kāpnēm).
3. Ideālā gadījumā visiem, kas strādā ēkā, būtu jāsaprot, kā palīdzēt un arī kā evakuēt cilvēkus ar kustību traucējumiem.

04

**PERSONAS
AR REDZES
TRAUCĒJUMIEM**

Latvijā aptuveni 12 tūkstošiem personu ir dažāda smaguma nekorīgējami redzes traucējumi, kas būtiski ietekmē šo personu iekļaušanos sabiedrībā. Šīm personām var būt:

- nekorīgējami vājš redzes asums (lasa 5-10cm attālumā no acīm vai ar palielinošiem palīg līdzekļiem, var jaukt vai neatpazīt cilvēkus vai nesaskatīt priekšmetu detaļas un uzrakstus no salīdzinoši neliela attāluma);
- traucēts redzes lauks (izmantojami viens vai daži tā fragmenti, iztrūkst dažāda izmēra fragmenti);
- izmainīta krāsu redze (neredz konkrētas krāsas vai saskata tikai izteiktus krāsu kontrastus, nespēj saskatīt metāla vai citas krāsas uzrakstus uz metāla krāsas fona);
- izmainīta apgaismojuma uztvere un pielāgošanās apgaismojuma maiņai (bezpalīdzība pārāk tumšā vai gaišā apgaismojumā, ilgāka nekā parasti vai pilnīga nespēja pielāgoties apgaismojuma maiņai, mainoties videi, piemēram, ieejot no ārtelpām iekštelpās vai no vienas telpas citā);
- pilnīgs vai praktisks aklums (saskaņā ar Pasaules Veselības organizācijas noteiktajiem kritērijiem).

Saistībā ar būtiskiem redzes traucējumiem šīs personas ikdienā izjūt dažādas grūtības:

- orientēties sev nepazīstamā vidē, piemēram, pirmo reizi vai ļoti reti apmeklējot pakalpojuma saņemšanas iestādi;
- izlasīt norādes, brīdinājumus, saskatīt piktogrammas;
- atpazīt cilvēkus, apkalpojošo personālu, izlasīt vārda/amata zīmītes;
- vizuāli novērtēt sarunas partneri, saskatīt sejas izteiksmi, acu kustības, novērsanos no sarunas;
- vizuāli sekot līdz citu cilvēku rīcībai, piemēram, ievērojot sasveicināšanās vai galda etiķeti, sekojot līdzī pasākuma norisei.

SVARĪGI! Ja redze netiek zaudēta traumas vai citu mehānisku bojājumu rezultātā, acis no ārpusē izskatās veselas, kaut arī personai jau ir iestājies abu acu praktisks aklums. Acu slimības noris acīs iekšā un nespeciālistam bez specifiskas aparatūras nav saskatāmas.

SVARĪGI! Personām, kurām redze ir traucēta kopš dzimšanas, normāla redze ir abstrakts jēdziens un nav ne jausmas, kā tā izpaužas un kādu brīvību sniedz.

Lai atvieglotu savu ikdienu, personas ar redzes traucējumiem izmanto audiālus, taktilus un kognitīvus risinājumus, piemēram, iemācās ikdienas vidē (piemēram, mājoklī) esošo objektu atrašanās vietas, cilvēkus atpazīst pēc balss, silueta vai vizuāli uzkrītošām pazīmēm (raksturīga frizūra, aksesuāri, smarža), izmanto tiftlo tehniku (redzes defektu korekcijas un kompensācijas līdzekļus), iespēju robežās iepazīstas ar informāciju par gaidāmajiem procesiem.

Tāpat personas ar redzes traucējumiem mēdz izmantot šādus palīgīdzekļus:

- optiskās lupas ar apgaismojumu un bez tā;
- digitālās lupas;
- teleskopiskās (līdzīgas binoklim) un krāsainas gaismas filtra brilles;
- mājsaimniecības un veselības stāvokļa mērierīces ar runas funkciju;
- ierakstīšanas/atskaņošanas ierīces;
- mobilos telefonus ar runas funkciju;
- latviešu valodas runas sintēzes programmatūras viedtālruniņiem un datoriem;
- ekrānlasošas un ekrānpalielinošas programmas datoriem*;
- baltos spieķus;
- Braila raksta piederumus.

SVARĪGI! Individuāli izrakstīti optiskās korekcijas līdzekļi (ārsta-oftalmologa izrakstītas brilles vai kontaktlēcas) personai ar redzes invaliditāti pašlaik nekvalificējas kā tehniskais palīgīdzeklis.

IETEIKUMI KOMUNIKĀCIJAI

1. Nevērsieties pie personas ar redzes traucējumiem caur trešo personu.

Komunicējot ar vājredzīgu vai neredzīgu personu vizuālā komunikācija ir būtiski apgrūtināta vai iztrūkst vispār, tāpēc persona bez redzes traucējumiem parasti kļūdaini vēršas pie pavadošās personas jeb asistenta, kaut gan tās uzdevums ir pavadīt personu ar redzes traucējumiem, nevis rīkoties tās vietā.

2. Sarunas sākumā iepazīstiniet ar sevi, nosauciet vārdu, uzvārdu, amatu.

Persona ar redzes traucējumiem neatpazīst sarunas partneri pēc vizuālām pazīmēm. Neatpazīstot uzrunājošo personu un ar to saistīto situācijas kontekstu, persona ar redzes traucējumiem var atpazīt uzrunātāju kā situācijai nepiederošu svešinieku un reaģēt noraidoši. Toties, ja uzrunātājs ir ar sevi iepazīstinājis, persona ar redzes traucējumiem to atpazīs kā laipnu un uz klientu orientētu apkalpošanu.

* Ekrānlasošas un ekrānpalielinošas programmas ļauj personām ar redzes traucējumiem lietot datorus un citas viedierīces, piemēram, skārienjutīgos telefonus. Izmantojot ekrānlasošas runas sintēzes programmas, personas ar redzes traucējumiem var piekļūt teksta formāta informācijai, piemēram, e-pasta vēstuļu teksti, teksta formāta dokumenti, meklēt informāciju internetā, lietot internetbanku vai parakstīt dokumentus e-paraksts.lv.

!!! Ekrānlasošas runas sintēzes programmas nevienā valodā nelasa bildes, grafisku informāciju un dažkārt arī pdf failus. Materiāls vizuāli var izskatīties identiski, bet ar ekrānlasītāju var nebūt nolasāms formāta iestatījumu dēļ.

3. Uzunājiet vārdā personu ar redzes traucējumiem, pie kuras vērsaties, īpaši, ja telpā ir vairāki cilvēki.

Ja nezināt personas ar redzes traucējumiem vārdu, nosauciet kādu citu nepārprotamu individuālu pazīmi vai pieskarieties personas rokai no ārmalas, piemēram, delnas virspuses. Pieskāriens delnas virspusei ir optimāls uzmanības pievēršanas veids, ja uzrunājamajai personai ir kombinēti redzes un dzirdes traucējumi vai arī telpā ir fona un blakustrokšņi, kas apgrūtina vai padara neiespējamu uzrunāšanu balsī.

Vietās, kur vienlaikus atrodas vairāki cilvēki, piemēram, uzgaidāmajā telpā, dzīvajā rindā identiska pakalpojuma saņemšanai pie dažādiem darbiniekiem utml., persona ar redzes traucējumiem nezina, ka tiek uzrunāta, jo redzes traucējumu dēļ personai ir būtiski apgrūtināts vai iztrūkst acu kontakts ar uzrunātāju un telpā gaida daudzi "Jūs", "Nākamie", "Dāmas", "Kungi" utml.

4. Pastāstiet, ja sarunas laikā telpā atrodas vēl kāds, kā arī informējiet par personām, kuras sarunas laikā telpā ienāk vai to pamet.

Ņemot vērā redzes traucējumu specifiku, šāda informācija ir svarīga, pārrunājot privātus, sensitīvus vai ierobežotam personu lokam paredzētus jautājumus.

5. Sarunas laikā esiet korekti, nepārmēti un nekomentējiet neredzēšanu, nebrīnieties un nejokojiet par to.

Kaut arī, nosakot invaliditāti, ir noskaidrotas personas redzes traucējumu ārstēšanas iespējas vai invaliditātes kontekstā – to neesamība, personas ar redzes traucējumiem joprojām sastopas ar cilvēkiem, kas atsakās to pieņemt. Šādi cilvēki nereti uzbāžas ar nereāliem palīdzības piedāvājumiem, komentē redzes spējas saistībā ar vecumu ("Tik jauna un jau neredz"), komentē redzes spējas un salīdzina savstarpēji nesalīdzināmus redzes atlikumus, piemēram, "Tev ir viegli, personai A taču ir daudz grūtāk", netic par redzes traucējumu esamību personai ar vizuāli veselu seju/acīm, atļaujas jokot vai smieties par redzes traucējumu izraisītām neveiklām situācijām, kurās persona ar redzes traucējumiem jūtas bezspēcīga. Tāpat ir absurdi salīdzināt dažādus redzes atlikumus un to sagādātās grūtības, jo redze var būt traucēta diametriāli pretēji un nav vairāk vai mazāk pievilcīgu redzes traucējumu.

6. Stāstot par telpas iekārtojumu, norādiet precīzi dažādu lietu atrašanās vietas, piemēram, "Krēsls atrodas no Jums pa labi" vai "Galds atrodas 2m no Jums uz priekšu", nevis "Tur ir krēsls".

Vārdi "tur", "uz turieni", "rekur", personām ar redzes traucējumiem neko neizsaka, jo viņiem nav ne jausmas par Jūsu norādīto virzienu. Aprakstot telpu vai citu objektu atrašanās vietu, teiksim, traukus uz galda, var izmantot pulksteņa ciparnīcas principu (piemēram, ūdens glāze atrodas uz plkst. 2 no Jums).

7. Nepārvietojiet priekšmetus telpā, par to neinformējot.

Spēja orientēties telpā, saprast, kas atrodas uz galda, ledusskapī, rokassomā vai naudas makā balstās uz personas ar redzes traucējumiem atmiņu un viņam pašam zināmu kārtību. Labos nodomos balstīta telpas pārkārtošana, palīdzība personīgo mantu pārlikšanā vai naudas u.c. priekšmetu ielikšana personas ar redzes traucējumiem makā var izjaukt ierasto kārtību un padarīt šo personu bezpalīdzīgu, jo tā nevarēs atrast dokumentus, personīgās mantas, norēķinu līdzekļus u.c. Tāpat nepatīkamus brīžus var sagādāt virsdrēbju vai citu mantu atstāšana garderobē.

8. Priekšmetus, ko vēlaties pasniegt, dodiet tieši rokās, ļaujiet ar tiem iepazīties – aptaustīt formu un faktūru.

9. Ja nepieciešams, lai persona ar redzes traucējumiem apsēstos noteiktā vietā, uzlieciet viņa roku uz krēsla atzveltnes vai roku balsta.

10. Informējiet sarunas partneri par novēršanos sarunas laikā vai tās beigām.

Ņemot vērā to, ka persona ar redzes traucējumiem pilnībā vai daļēji neredz sarunas partneri, tā neredz arī partnera novēršanos un pievēršanos kaut kam citam vai aiziešanu no sarunas vietas. Tas var radīt nevajadzīgus pārpratumus, jo persona ar redzes traucējumiem nezina, cik daudz no sarunas partneris ir dzirdējis, vai arī atklāt, ka sarunājas bez sarunas partnera.

IETEIKUMI PAVADĪŠANAI

1. Pajautājiet, vai jūsu palīdzība ir nepieciešama.

Katrai personai ir savs specifisks veids, kā tā veic savas ikdienišķās darbības, pārvietojas, iepērkas, noformē dokumentus, kārtro personīgās lietas, tāpēc vispirms ir jānoskaidro, vai palīdzība vispār ir nepieciešama. Piemēram, ja persona ar redzes traucējumiem mācās jaunu maršrutu vai kopā ar suni-pavadoni pilda kinologa uzdotos mājasdarbus parkā, jebkura iejaukšanās var paildzināt vai sarežģīt procesu.

2. Nestumiet personu ar redzes traucējumiem sev pa priekšu.

Tā jūs viņu nepasargāsiet no šķēršļiem un kritieniem. Tāpat stumšana un grūšana izsauc instinktīvu aizsargreakciju, kas rada iesaistību par personu ar redzes traucējumiem kā par agresīvu cilvēku.

Persona ar redzes traucējumiem var:

- satvert jūsu roku virs elkoņa;
- uzlikt roku jums uz pleca;
- satvert jūsu plaukstu.

Pareizas pavadišanas laikā esošais savstarpējais fiziski tuvais kontakts var radīt maldīgus priekšstatus sabiedrībā esošo stereotipu dēļ.

3. Ejot informējiet personu ar redzes traucējumiem par šķēršļiem – sliekšņiem, pakāpieniem, kāpnēm uz augšu vai leju, ceļa sašaurināšanos vai paplašināšanos.

Neprecīza vai nepilnīga informācija var būt kritiski maldinoša un būt par cēloni smagai traumai, piemēram, lūzumam, izlaižot pakāpienu un nokrītot lejā pa kāpnēm.

4. Ja esat nonākuši galamērķī un jums cilvēks jāatstāj, pastāstiet, kur jūs viņu atstājat.

Izstāstiet, kas atrodas tuvākajā apkārtnē, kur un pie kā vērsties neskaidrību vai sarežģītumu gadījumā.

Pajautājiet, vai drīkstat cilvēku atstāt.

SUNS-PAVADONIS

Suns-pavadonis ir speciāli apmācīts suns, kas palīdz personām ar ļoti smagiem redzes traucējumiem pārvietoties un iekļauties sabiedrībā. **Suni-pavadoni var atpazīt pēc speciāliem darba iemauktiem ar sarkanā krusta zīmi un rokturi uz muguras personas vešanai. Sunim-pavadonim ir stingri uzvedības noteikumi, kas nepārtraukti jāievēro gan tā turētājam ar redzes traucējumiem, gan visiem pārējiem.**

Suns-pavadonis neguļ cilvēku gultās, nesēž uz cilvēku krēsliem un netiek cienāts no cilvēku galda. Sunim-pavadonim primāri jāklausa savs turētājs, izņemot gadījumus, ja komandas izpildīšana ir bīstama sunim un/vai tā turētājam ar redzes traucējumiem, piemēram, tuvojas vai ceļu jau ir aizšķērsojis kāds transportlīdzeklis vai cits šķērslis.

Suņa-pavadoņa statusu apliecina valsts aģentūras "Lauksaimniecības datu centrs" izdota apliecība, kurā ir norādīta informācija gan par suni, gan par tā turētāju. Viens suns kalpo vienai personai, un viņu prasmes ir kopīgi demonstrētas eksāmena komisijai, nokārtojot praktisku eksāmenu dabīgos darba apstākļos pilsētvidē. Suni-pavadoni kā darba instrumentu aizliegts nodot trešajai personai. Kopā ar trešo personu suns vairs nepilda pavadoņa funkciju, t.i. normatīvo aktu izpratnē tiek uzlūkots kā ikviens mājas mīlulis.¹

Satversmes 97. pantā ir noteiktas personu tiesības brīvi pārvietoties un izvēlēties dzīvesvietu, kas nozīmē, ka ikviena persona ar redzes traucējumiem kopā ar suni-pavadoni var brīvi apmeklēt jebkuru iestādi vai pakalpojuma sniegšanas vietu, izņemot medicīniski sterilo zonu – operāciju zāli –, kā arī vietas, kurās nepiederošām personām ieeja liegta neatkarīgi no suņa-pavadoņa klātesamības.

Dažkārt sunim-pavadonim jābūt gatavam ilgāku laiku pavadīt, gaidot noteiktā vietā. **Vietai, kur suns-pavadonis gaida, jābūt drošai un pasargātai no citiem iestādes vai pakalpojumu sniegšanas vietas apmeklētājiem,** piemēram, medicīnas kabineta iekšpusē pie ieejas, t.s. nosacīti netīrajā zonā. Suns-pavadonis savā rīcībā nav agresīvs un, ar komandu nolikts konkrētā vietā, gaidīs, kamēr persona ar redzes traucējumiem saņems pakalpojumu, savukārt, atstājot suni-pavadoni nekontrolētā, citiem klientiem brīvi pieejamā vietā, diemžēl pastāv draudi suņa-pavadoņa veselībai, un tas personai ar redzes traucējumiem var nozīmēt atteikšanos no ikdienas aktivitātēm uz suņa-pavadoņa izveseļošanās laiku.

Personai ar redzes traucējumiem bīstamā situācijā suns-pavadonis neuzbrūk, bet gan ved savu saimnieku prom no potenciāli bīstamās telpas, cilvēka vai notikuma. Un, tā kā viens no suņa-pavadoņa pienākumiem ir zemē nokritušu priekšmetu pacelšana, piemēram, zemē nokritis maks vai atslēgas, tad **ŠĀDAM SUNIM NAV JĀNĒSĀ UZPUKSNIS.**

¹ Dzīvnieku aizsardzības likuma 1.pantā ir nodalīti termini "mājas (istabas) dzīvnieks" un "sporta un darba dzīvnieks", kas nepārprotami norāda uz mājas mīluļa un suņa-pavadoņa atšķirīgo statusu un uz tiem attiecināmo normatīvo regulējumu, kas suņa-pavadoņa gadījumā ir 20.12.2005. MK noteikumi Nr.959 "Labturības prasības sporta, darba un atrakciju dzīvnieku turēšanai, apmācībai un izmantošanai sacensībās, darbā un atrakcijās".

SUNI-PAVADONI DARBA IEMAUKTOS NEDRĪKST TRAUCĒT – PAIJĀT, UZCIENĀT, UZRUNĀT, SKATĪTIES ACĪS VAI KĀ CITĀDI PIEVĒRST SUŅA-PAVADOŅA UZMANĪBU.

Suns-pavadonis, pat miera stāvoklī esot, ir koncentrējies darbam – sava saimnieka vešanai –, un jebkura uzmanības novēršana var būt traumatiska personai ar redzes traucējumiem. Tāpat arī cienasts var neatbilst suņa vēlamajai ēdienkartei, izsaukt alerģisku reakciju ar tekošām ausīm vai caureju, kas nav savienojamas ar suņa-pavadoņa darbu, savukārt personai ar redzes traucējumiem uz laiku tiek apgrūtināta pārvietošanās, jo ir jāārstē suns.

05

**PERSONAS
AR GARĪGA
RAKSTURA
TRAUCĒJUMIEM**

Latvijā nav vienotas definīcijas, kas ietvertu un paskaidrotu terminus “garīga rakstura traucējumi” vai “persona ar garīga rakstura traucējumiem”. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā iestrādātais termins “garīga rakstura traucējumi” teorētiski norāda, ka tajā ir apvienoti divi dažādi ar prāta spējām saistīti stāvokļi – psihiskas slimības un garīgās attīstības traucējumi. Tomēr atbilstoši Starptautiskajai statistiskajai slimību un veselības problēmu klasifikācijai (SSK-10) šiem stāvokļiem var būt noteikti daudz un dažādi slimību kodi.

Starp abiem norādītajiem stāvokļiem pastāv būtiskas atšķirības – personām, kurām invaliditātes pamatā ir garīgās (intelektuālās) attīstības traucējumi, vairāk svarīga ir attieksme, atbalsts un aprūpe. Stāvoklis ir relatīvi stabils un nemainīgs. Attīstības traucējumu smagums var būt atšķirīgs. Viegļākos gadījumos invaliditāti nenosaka. Savukārt personām ar psihiskām slimībām lielāka nozīme ir veselības aprūpei – ārstniecībai, medikamentu lietošanai un psihoterapijai. Šo personu stāvoklis var būt mainīgs. Psihiskās slimības atšķiras pēc to smaguma, norises, ilguma un var būt cēlonis invaliditātes noteikšanai, vai būt tādas, ar kurām personas sekmīgi sadzīvo, piemēram, viegla depresija.

Personas ar kustību, smagiem redzes vai dzirdes traucējumiem vizuāli ir atpazīstamākas, bet personas ar garīga rakstura traucējumiem (izņemot cilvēkus ar Dauna sindromu) vizuāli neatšķiras no pārējiem.

Vēl joprojām sabiedrībā pastāv maldi, ka personas ar garīga rakstura traucējumiem var atpazīt pēc to ārējā izskata, ka tās ir neārstējami slimas un dažas slimības var būt lipīgas, ka personas ar garīga rakstura traucējumiem tādas piedzimst un ka visas šīs personas ir bīstamas un agresīvas. Maldīgi ir arī tādi uzskati, ka personas ar garīga rakstura traucējumiem nav spējīgas patstāvīgi dzīvot normāla cilvēka dzīvi un pieņemt lēmumus, ka tās pilnīgi nav derīgas darbam, ka personas ar garīga rakstura traucējumiem ir intelektuāli neattīstītas, dumjas un neprognozējamas un ka ar tām nav iespējams normāli komunicēt.

PERSONA AR GARĪGA RAKSTURA TRAUCĒJUMIEM TIESĀ

Cilvēka ierašanās tiesā un piedalīšanās tiesas procesā kā dalībniekam jebkurā statusā, jo īpaši, ja tas notiek pirmo reizi, ir satraukuma pilns brīdis, kas personām ar garīga rakstura traucējumiem var radīt papildus izaicinājumus jau tā to ierobežotajām prāta spējām. Noteikt konkrētu rīcības modeli praktiski nav iespējams, jo cilvēka prāta spēju zuduma pakāpe un cilvēka izpausmes spējas ir ļoti atšķirīgas, ņemot vērā gan slimību, gan funkcionēšanas traucējumu smagumu, cilvēka vecumu un daudzus citus faktorus.

Funkcionēšanas traucējumi personām ar garīga rakstura traucējumiem var izpausties visdažādākajos veidos – var būt ierobežotas spējas domāt, saprast savas rīcības sekas, runāt un saprast citu cilvēku teikto, grūtības rakstīt vai saprast rakstītu tekstu, grūtības rēķināt, pieņemt saprātīgus lēmumus, rīkoties atbilstoši situācijai, grūtības rūpēties par sevi un vēl citas. Praktiski grūtības jeb ierobežojumi var būt visos tajos procesos, kurus vada cilvēka prāts un kuri ir atkarīgi no cilvēka smadzeņu normālas darbības.

Jāņem vērā atšķirība starp personām ar attīstības traucējumiem (intelektuālo invaliditāti) un personām ar psihiskām saslimšanām. Personu ar intelektuālo invaliditāti stāvoklis ir relatīvi stabils. Šīs personas ir tādas, kādu attīstības līmeni ir sasniegušas. Piemēram, ja personai ir diagnosticēta viegla garīga atpalcība, tad pieaugušā garīgais vecums ir starp 9 un 12 gadiem; ja diagnosticēta vidēji smaga garīga atpalcība, tad pieaugušā garīgais vecums ir starp 6 un 9 gadiem; attiecīgi, ja ir smaga garīgā atpalcība, tad pieaugušā garīgais vecums ir starp 3 un 6 gadiem, bet dziļas garīgas atpalcības gadījumā pieaugušā garīgais vecums ir mazāks par 3 gadiem.

Līdz ar to, ņemot vērā pieaugušā garīgā vecuma līmeni, nevar gaidīt, ka persona ar vidēji smagu garīgo atpalcību rīkosies un būs spējīga domāt, pieņemt lēmumus un rīkoties atbilstoši savam bioloģiskajam vecumam. Atkarībā no intelektuālās invaliditātes smaguma pakāpes šie cilvēki var piedalīties dažādos tiesu procesos, piemēram, civillietās par aizgādības nodibināšanu vai krimināllietās par noziedzīgiem nodarījumiem.

Cilvēku ar psihiskām saslimšanām dalība tiesas procesā ir atkarīga no slimības veida, slimības smaguma un gaitas. Hronisku slimību gadījumā, ja personai būs slimības paasinājums, dalības iespējas tiesas procesā būs ierobežotas. Ņemot vērā, ka personām ar psihiskām saslimšanām dominējošā ir ārstniecība, veselības stāvoklis ir mainīgs un persona atradīsies ārsta uzraudzībā, atzinumu par to, vai cilvēks var piedalīties tiesas procesā, sniegs ārstējošais ārsts.

IETEIKUMI KOMUNIKĀCIJAI

Komunikācija ar personu, kurai ir garīga rakstura traucējumi, ir atkarīga no traucējumu un iespējamā komunikācijas veida. Komunicējot persona ar garīga rakstura traucējumiem var izmantot runu vai zīmju valodu, bet citas personas izmantos neverbālos saziņas stilus, piemēram, žestus, dažādas skaņas vai pat acu kustības.

Lai sazinātos ar personu, kurai ir garīga rakstura traucējumi, nepieciešams ievērot vairākus pamatprincipus:

1. Neizvairīties no komunikācijas.

Ņemot vērā, ka daudzām personām ar garīga rakstura traucējumiem ir raksturīgi arī runas un valodas traucējumi, kuri izpaužas ilgās pauzēs, nepareizos vārdu salikumos vai teikumu konstrukcijās un tamlīdzīgi, nesagaidot ātru atbildi, parasti sarunu biedri "pārslēdzas" uz sarunu ar pavadošo personu vai steidzas sarunu pārtraukt.

2. Runāt tieši ar pašu cilvēku.

Runājiet mierīgi, skaidri. Jautājiet, kas personai ar garīga rakstura traucējumiem palīdzēs saziņai, jo ir dažādi veidi, kā to darīt. Neizliecieties, ka saprotat, ko persona saka, ja patiesībā nesaprotat. Dariet zināmu, ka jums ir grūtības. Palūdziet personai atkārtot savu sakāmo, ja jūs to nesaprotat. Tāpat pārformulējiet savus jautājumus vienkāršāk, tā, lai uz tiem būtu iespējams atbildēt vienkārši – ar "jā" vai "nē". Esiet konkrēts un tiešs. Izvairieties runāt, izmantojot abstraktus vārdus, akronīmus, metaforas vai vārdu spēles. Runājiet skaidri, cilvēkam pieņemamā tempā, vienkāršos teikumus. Dodiet personai pietiekami daudz laika, lai viņš/viņa varētu veidot savu vēstījumu un saprast, ko jūs sakāt.

3. Uzturiet acu kontaktu.

Runājot ar personu, kurai ir garīga rakstura traucējumi, skatieties uz pašu personu, šīs personas acīs. Pievērsiet uzmanību arī savai sejas izteiksmei, jo tā sniedz ļoti daudz informācijas. Saglabājiet neitrālu sejas izteiksmi arī tajos gadījumos, ja persona ar garīga rakstura traucējumiem kavējas ar atbildi vai atbilde, ko tā sniedz, nav saprotama. Savukārt, ja persona ar garīga rakstura traucējumiem kļūst agresīva, tiešs acu kontakts agresivitāti var paaugstināt. Šādos gadījumos ieteicams turpināt sarunu ar pašu cilvēku, bet skatīties uz cilvēka seju zoda līmenī.

4. Pieņemt, komunicējot dot cerību, iedrošināt un uzslavēt.

Esiet pieklājīgs un pacietīgs – nesasteidziet sarunu. Personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem bieži paļaujas uz vizuālām norādēm. Atcerieties, ka arī Jūsu ķermeņa valoda ir svarīga.

Ja personai ar garīga rakstura traucējumiem ir valodas grūtības, palūdziet pieklājīgi personu izmantot citu veidu, kā nodot savu vēstījumu (piemēram, uzzīmēt vai parādīt jums kaut ko). Esiet gatavi izmantot vizuālo informāciju vai iegūt vizuālu informāciju no cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Komunicējot ar personām, kurām ir autiskā spektra traucējumi, nevajadzētu būt pārlieku uzstājīgiem vai uzbāzīgiem.

5. Tiesas procesā sniedziet informāciju personām ar garīga rakstura traucējumiem saprotamā veidā.

Ņemot vērā garīgā rakstura traucējumu veidu, ieteicams vienkāršā valodā, īsi un konkrēti sniegt informāciju, kas jādara un kad jādara, piemēram, pirms tiesas sēdes informēt par pieņemto kārtību, ka, tiesnesim ienākot telpā un atbildot uz tiesneša jautājumiem, ir jāpieceļas. Mierīgā tonī, vienkārši jāpaskaidro, kādas personas piedalās procesā un ko tās darīs. Pastāstiet, kā noritēs tiesas process. Pavaicājiet, vai persona ar garīga rakstura traucējumiem ir sapratusi teikto. Daļai no personām ar garīga rakstura traucējumiem ir lēnāks uztveres temps, līdz ar to ir nepieciešams runāt lēnāk.

Tāpat ir nepieciešams izskaidrot sarežģītus terminus un tekstus, izvairīties no profesionālās valodas, piemēram, nosaucot konkrētu likuma pantu, bet gan pastāstīt, ko šis pants nosaka, turklāt nevis juridiskajā, bet vienkāršā valodā.

SVARĪGI! Personām ar garīga rakstura traucējumiem var būt savādāka uztvere par notiekošo tiesas procesa laikā, un tas, ka persona var pēkšņi uzdot kādu jautājumu vai ko pateikt, piecelties un sākt staigāt pa zāli, drīzāk ir traucējumu izpausmes veids, nevis necieņas izrādīšana tiesai (protams, ka jebkurš gadījums ir individuāli vērtējams). Šādās situācijās būtu uzturama mierīga, ja nepieciešams, pat draudzīga attieksme. Ja tiesas process ir laikietilpīgs, iespējams, ka nepieciešami vairāki pārtraukumi.

Tehniskie palīgīdzekļi

Tehniskie palīgīdzekļi personām ar garīga rakstura traucējumiem ir nepieciešami tikai smagas invaliditātes gadījumos, izņemot tos gadījumus, kad garīga rakstura traucējumus papildina cita veida traucējumi, piemēram, kustību, redzes vai dzirdes traucējumi. Pārsvārā tās ir dažāda veida komunikācijas ierīces, kas atbalsta vai aizstāj runāto komunikāciju, un bieži vien vārdu vietā vai kopā ar tiem tajās tiek izmantoti attēli un simboli.

IETEIKUMI VIDES PIELĀGOŠANAI/PIEKĻŪSTAMĪBAS NODROŠINĀŠANAI

Personām ar garīga rakstura traucējumiem, ja tie nav saistīti ar kādu no citiem funkcionālajiem traucējumiem (kustības, redzes, dzirdes), nozīmīgāka ir informācijas pieejamība tām saprotamā veidā, taču fiziskās vides piekļūstamība arī ir atkarīga no informācijas pieejamības.

Lai visa ar tiesu saistītā informācija būtu vienkārša un viegli uztverama, pēc iespējas jāizmanto universālā dizaina elementi, kas nodrošinās to, ka sniegtā informācija būs saprotama pēc iespējas lielākam personu lokam. Papildus rakstītajam tekstam ieteicams lietot noteiktas zīmes, piemēram, piktoogrammas vai stilizētus zīmējumus.

Līdz ar to, ja tiesas zālēm ir savi apzīmējumi, tad tiem ir jābūt pēc iespējas vienkāršākiem un saprotamākiem, un tādiem ir jāparādās arī informatīvajās plāksnēs tiesas ēkā un elektroniski pieejamā informācijā tiesas mājas lapā.

Izstrādājot informatīvos materiālus, gatavojot informāciju par kādu noteiktu jautājumu vai gatavojot informāciju digitālajā vidē, svarīgi ievērot vienkāršas valodas un "Viegli lasīt" valodas pamatnosacījumus. Gan pirmais, gan otrais valodas veids ir nepieciešams, lai nodrošinātu, ka sniegtā informācija ir saprotama un viegli lasāma, tomēr tām ir atšķirīgas mērķa grupas.

Informācija vienkāršā valodā būs lietderīga ne tikai personām ar garīga rakstura traucējumiem, bet arī personām ar zemāku izglītības līmeni, senioriem, kuru prāta spējas samazinās vecuma ietekmē, un personām, kurām latviešu valoda nav dzimtā valoda.

Sagatavojot informāciju vienkāršā valodā, nepieciešams:

- saprast, kam informācija ir adresēta, ko adresāts zina par attiecīgo jautājumu, ko adresātam vajadzētu zināt, kāds ir labākais veids, lai adresāts gūtu jaunu informāciju / zināšanas, kādi varētu būt iespējamie jautājumi un atbilstošākā valoda;
- rakstīt skaidri, lai lasītājs varētu atrast nepieciešamo informāciju, saprast, ko ir atradis, un lietotu atrasto informāciju bez papildus vai atkārtotām darbībām;
- lietot virsrakstus un apakšvirsrakstus kā ceļazīmes, izmantojot ne vairāk kā trīs līmeņu virsrakstus;
- rakstīt īsi, veidojot pareizas teikumu konstrukcijas. Vienā rindkopā rakstīt par vienu ideju/tēmu;
- lietot ikdienā pierastus vārdus, vietniekvārdus, vienkāršākās darbības vārdu formas (tagadnes forma);
- neslēpt darbības vārdus, nelietot traucējošus vai liekus vārdus, nedublēt vārdus;
- lietot vertikālo uzskaitījumu, kas palīdz uzsvērt galveno, palīdz saprast notikumu secību;
- lietot numerāciju, ja nepieciešams ievērot noteiktu secību;
- lietot zemsvītras vai zemteksta piezīmes.

Informācija, kas būs sagatavota vienkāršā valodā dos iespēju personām ar garīga rakstura traucējumiem, piemēram, personām ar demenci vai personām ar dažāda smaguma psihiskām saslimšanām, vieglāk saprast rakstīto vēstījumu.

Savukārt personām ar garīgās (intelektuālās) attīstības traucējumiem informāciju būs iespējams labāk saprast, ja tā tiks sagatavota, ievērojot “Viegli lasīt” valodas pamatnosacījumus:

- teksts jāizvieto kreisajā pusē;
- būtiskākā informācija jāizceļ, lietojot treknrakstu vai lielāka izmēra burtus (burtu lielumam ir jābūt lielākam par 14 pt);
- nelietot LIELOS BURTUS, *slīprakstu*, pasvītrotu tekstu;
- teksts nav jāformatē (jāizlīdzina);
- jāizmanto tekstam atbilstoši, vienkārši attēli ar skaidrām kontūrām un labu krāsu izšķirtspēju. Var izmantot vienkāršus fotoattēlus. Attēlus jāizvieto tuvu tekstam. Jāizvairās lietot attēlu kā teksta fonu;
- jālieto skaidri un viegli saprotami virsraksti treknrakstā;
- jauns teikums jāsāk jaunā rindā. Tekstam jābūt īsam, lai to uzrakstītu vienā vai divās rindās;
- vienā rindkopā jāizsaka viena doma. Atstarpēm starp rindkopām ir jābūt 1,5 reizes lielākām nekā starp rindām;
- jālieto vienkārši, saprotami vārdi. Grūti vārdi, saīsinājumi jāpaskaidro katru reizi, kad tie tiek lietoti. Jāizvairās no vārdu dalīšanas;
- skaitļi jāraksta ar cipariem nevis ar vārdiem.

06

**PERSONAS
AR DZIRDES
TRAUCĒJUMIEM**

Nedzirdība ir daļēja vai pilnīga nespēja dzirdēt. Tā ir saistīta ar nespēju uztvert un apstrādāt informāciju ar dzirdes palīdzību, tāpēc rada barjeru komunikācijai un saprašanai.

Dzirdes zudums no dzimšanas vai pirms runas valodas apgūšanas bieži ietekmē nedzirdīgo un vājdzirdīgo cilvēku rakstīt un lasītprasmi (mazs vārdu krājums, daļēja jēdzienu izpratne, kļūdas gramatikā, nepareiza teikuma uzbūve).

Nedzirdīgie, kuri zaudējuši dzirdi pirms runas valodas attīstības:

- parasti paļaujas uz vizuālo komunikācijas veidu (zīmju valodu, lasīšanu no lūpām vai rakstīšanu);
- sazinoties ar cilvēkiem, kuri nelieto zīmju valodu, var lietot arī savu balsi, atlikušo dzirdi, lasīšanu no lūpām un žestus.

Nedzirdīgie, kuri zaudējuši dzirdi pēc runas valodas attīstības:

- bieži nav prasmīgi zīmju valodas lietotāji;
- izmanto lasīšanu no lūpām;
- saziņā bieži izmanto rakstīšanu;
- dzirdes zudums viņu rakstīt- un lasītprasmi parasti neietekmē.

Latvijā tiek izmantota piecu pakāpju dzirdes traucējumu klasifikācija:

Dzirdes zuduma pakāpi nosaka pēc labāk dzirdošās auss. Dzirdē tiek pārbaudīta, izmantojot tīro toņu audiometriju, un dzirdes zudumu apraksta decibelos.

- I pakāpes dzirdes traucējums jeb viegla vājdzirdība (16-40 dB);
- II pakāpes dzirdes traucējums jeb vidēja vājdzirdība (41-55 dB);
- III pakāpes dzirdes traucējums jeb vidēji smaga vājdzirdība (56-70 dB);
- IV pakāpe jeb smaga vājdzirdība (71-90 dB);
- V pakāpe jeb izteikti smaga vājdzirdība (nedzirdība) no 90 un vairāk dB.

Personas ar mērenu dzirdes zudumu (2.-3. dzirdes zuduma pakāpe):

- var izjust grūtības dzirdēt sarunu parastā skaļumā, sevišķi trokšņainā vidē;
- ir nepieciešamība lietot dzirdes aparātu;
- var sajaukt fonētiski līdzīgus vārdus;
- var noraut vārdu galotnes, sevišķi daudzskaitļu;
- var palaist garām dažus vārdus vai tekstu sadzirdēt izkropļoti dzirdēto;
- nepareizi lieto darbības vārdu laikus;
- var izjust grūtības runā atšķirt līdzskaņus;
- var pārprast runātājus;
- var gūt labumu no FM radio sistēmas lietošanas un no indukcijas cilpas, kas uzstādītas noteiktās vietās, piemēram, zālē vai kādā lielākā auditorijā.

Personas ar smagu vai izteikti smagu dzirdes zudumu (4.-5. dzirdes zuduma pakāpe):

- var runāt skaidri, un viņiem ir atbilstošs vai tuvu atbilstošs mutiskās un rakstu valodas zināšanu līmenis;
- dažiem mutiskā un rakstu valoda ir funkcionālā līmenī, un viņi gūst maz labuma no dzirdes aparātiem (ar dzirdes aparātu var sadzirdēt paša izteiktās skaņas, valodas ritmu, ļoti skaļas apkārtnes skaņas);
- valsts valoda var nebūt ne pirmā, ne otrā valoda;
- zīmju valoda ir pirmā vai dzimtā valoda;
- izmanto dabisko vai kopēto zīmju valodu;
- ir ar ļoti neskaidru izrunu;
- izmanto zīmju valodas tulku jeb surdotulku;
- jāizmanto zīmju valodas tulks jeb surdotulks;
- var būt grūtības saprast viņu izrunu, un/vai viņiem var būt grūtības saprast Jūs, un viņu lasīt un rakstītprasme (samazināts vārdu krājums, daļēja jēdzienu izpratne) var būt atšķirīga no dzirdīgiem vienaudžiem.

SVARĪGI! Nepieņemt, ka persona nav inteligenta, tikai tāpēc, ka ar viņu ir grūti sazināties.

Zīmju valoda

Nedzirdīgo zīmju valoda ir komunikācijas sistēma, kurai raksturīga sava, no runātās valodas atšķirīga gramatiskā struktūra un sintakse. Tā ir vizuāla valoda – artikulācijas (skaņu) vietā tā izmanto roku kustības (zīmes) un tiek uztverta ar redzi (runas valoda ar dzirdi).

Tāpat kā citās valodās, arī zīmju valodā ir frāzes vai idiomas, kuras ir grūti tulkot, vai atsevišķām zīmēm nav atbilstošu vārdu mutiskā valodā un otrādi. Manuālās zīmes veido noteikti elementi. Pie tiem pieder rokas forma, rokas stāvoklis, zīmes veidošanas vieta pret ķermeni un rokas kustība. Zīmju valodā intonācijas funkcijas veic sejas izteiksme, ķermeņa poza, kustību intensitāte.

Viena zīme parasti atbilst vienam vārdam (māte, tēvs, māja, koks, vakar, šodien utt.).

Ieskatu zīmju valodā var gūt, noskatoties video:

- ["Īsa pamācība zīmju valodā – latviešu zīmju valoda"](#)
- ["Īsa pamācība zīmju valodā - latviešu zīmju valodas alfabēts"](#)
- [Par to, no kā sastāv zīmju valoda un kā tā atšķiras no runātās valodas](#)

Zīmju valoda nav universāla. Tai ir noteikta nacionālā piederība, turklāt tā ne vienmēr sakrīt ar runāto valodu (piemēram, angļiski runājošās ASV un Lielbritānijā ir dažādas zīmju valodas), un katras nacionālās zīmju valoda struktūrā ir arī reģionālie vai dažādu sociālo grupu dialekti.

Tehniskie palīgīdzekļi

1. Surdotehniskie palīgīdzekļi – ierīces, kas palīdz personai ar dzirdes zudumu sazināties un pilnīgāk piedalīties ikdienas dzīvē.

Latvijā cilvēkiem, sākot ar 3. pakāpes dzirdes zudumu (vismaz 55 dB labāk dzirdošajā ausī), valsts nodrošina vairākus surdotehniskos palīgīdzekļus: skaņu pastiprinošās un brīdinājuma/signalizējošās ierīces, kā arī vizuālās komunikācijas ierīces.

Skaņu pastiprinošās ierīces:

- **Dzirdes aparāts** – miniatūrs skaņas pastiprinātājs, kas palīdz nedzirdīgiem un vājdzirdīgiem cilvēkiem labāk dzirdēt, bet visiem tas neder. Dzirdes aparāts tikai pastiprina skaņu, arī fona trokšņus, taču nepadara sacīto saprotamāku, tātad tas nenodrošina pilnīgu dzirdes atjaunošanu. Jaunākie dzirdes aparāta modeļi spēj veikt vairāk – mazināt fona trokšņus, mainīt skaņas augstumu un regulēt skaļuma pakāpi atkarībā no apstākļiem. Tie nepalīdzēs cilvēkiem, kuri nevar izšķirt skaņas.
- **Dzirdes palīgīdzeklis (komunikators)** ir vienkāršāks lietošanai, un tas ir domāts cilvēkiem, kuri veselības stāvokļa dēļ nespēj lietot dzirdes aparātu, kas ir ļoti maza izmēra.
- **Savienotājvienība radio un televīzijas uztvērējiem (indukcijas cilpa)** – klausīšanās palīgierīce – saziņas saskarne starp dzirdes aparātu un citām ierīcēm, piemēram, ar televizoru, radio, datoru. Dzirdes aparāta lietotājs var labāk dzirdēt televizoru, radio.
- **FM radiofrekvenču pārraides sistēma** kopā ar dzirdes aparātu dod iespēju sekot līdz stundu norisei, klausīties lekcijas, teātri, koncertu vai sekot līdzī sapulcei/semināram praktiski bez fona trokšņiem. Tā sastāv no divām daļām: mikroфона un uztvērēja. Runātājs izmanto mikrofonu, bet klausītājs uztvērēju. Skaņa tiek pārraidīta tieši uz dzirdes aparātiem vai uz iekšauss implantu.
- **Tālrunis ar pastiprinātāju** – speciāls telefons, kas pastiprina skaņu un palīdz dzirdes aparātu lietotājiem. Telefonā ir integrētas funkcijas labākai valodas izpratnei.
- **Kohleārais (iekšauss) implants** – iekšējās auss digitāla protēze, ko izmanto gadījumos, ja ir smags dzirdes zudums un ar dzirdes aparātu ir tikai neliela runas valodas izšķirtspēja. Tas atšķirībā no dzirdes aparāta apiet dzirdes mehānismu un tieši stimulē dzirdes nervu šūnas iekšējā ausī. Kohleāro implantu veido divas daļas – viena daļa implantēta galvā un otra tiek valkāta ārpus – aiz auss. Ārējā daļa sastāv no mikroфона, skaņas procesora un raidītājspoles. Iekšējo daļu veido elektrodi (sīki metāla vadi) un uztvērējs stimulators. Tos ievieto, veicot ķirurģisku operāciju.

Brīdinājuma/signalizējošās ierīces

- **Signalizēšanas ierīce ar vibrāciju un/vai gaismas signālu** – daudzfunkcionāls palīgīdzeklis, kas sastāv no diviem raidītājiem un diviem uztvērējiem un ir paredzēts dūmu detektora skaņas un mobilā telefona zvana, durvju zvana vai domofona zvana signāla pārveidošanai cilvēkiem ar dzirdes zudumu uztveramā veidā (ar mirgojošu gaismas signālu un vibrāciju).

- **Signalizēšanas ierīce ar vibrāciju un/vai gaismas signālu bērnu un kopjamu personu uzraudzībai (videoauklīte)** paredzēta zīdaiņu raudu, kopjamu personu saucienu u.c. skaņas signālu pārveidošanai cilvēkam ar dzirdes traucējumiem uztveramā veidā – ar kombinēto mehānisko (vibrēšanas) signālu un mirgojošas gaismas signālu.
- **Vides avārijas signalizācijas sistēma** – pielāgots dūmu detektors, kas spēj pasargāt cilvēkus ar dzirdes traucējumiem no ugunsgrēka.
- **Pulkstenis ar vibrāciju un/vai gaismas signālu** palīdz vājdzirdīgajiem un nedzirdīgajiem cilvēkiem pamosties noteiktā laikā. Speciāli pielāgotais pulkstenis modina ar spēcīgu mirgojošu gaismu un ir savienots ar neliela izmēra vibrējošu paliktni, kas novietots zem spilvena. Pulkstenim var uzstādīt arī skaļu modinātājzvanu, kas var noderēt cilvēkiem ar nelielu dzirdes zudumu.

Vizuālā komunikācijas ierīce – digitālā vizuālās saziņas ierīce jeb planšetdators ļauj vājdzirdīgām un nedzirdīgām personām izmantot viņiem domātos sociālās rehabilitācijas pakalpojumus vai surdotulka pakalpojumu attālināti, veicot videozvanu caur “Skype”, “WhatsApp” vai līdzīgas funkcionalitātes platformām.

2. Valsts apmaksāts surdotulka pakalpojums

Valsts apmaksā surdotulka pakalpojumu saskarsmes nodrošināšanai līdz 120 stundām gadā jeb 10 stundas mēnesī personām ar dzirdes invaliditāti.

3. Publiski pieejamais tehniskais palīg līdzeklis – indukcijas jeb dzirdes cilpa

Sabiedriskā vietā dzirdes aparātu lietotājiem var būt grūtības uztvert skaņu (mūziku, runu), jo dzirdes aparāts pastiprina ne tikai runātāja sacīto, bet visus fona trokšņus. Problēmu risināt var palīdzēt indukcijas cilpa. Tās darbības princips ir šāds: dzirdes aparātos ir iebūvēta indukcijas spole, kas saņem signālu no sistēmas ar šīs spoles/cilpas palīdzību. Pārslēdzot režīmu savā dzirdes aparātā, lietotājs var bloķēt apkārtējās skaņas un uzlabot, pastiprināt dzirdes aparātā tās skaņas, ko saņem tieši no indukcijas cilpas.

Indukcijas cilpa ir apkārt telpai apvilks vads, kura abi gali pievienoti skaņas pastiprinātājam. Dzirdes aparāta lietotāji, atrodoties tajā laukā, pārslēdz savu dzirdes aparātu elektromagnētiskā strāvoju uztveršanas režīmā un var klausīties runātāju pa tiešo.

IETEIKUMI KOMUNIKĀCIJAI

Nedzirdība ir saistīta ar cilvēka nespēju uztvert un apstrādāt informāciju ar dzirdes palīdzību, tāpēc saziņā ar nedzirdīgajiem ir jāizmanto cits informācijas apmaiņas veids.

Katram nedzirdīgajam ir savs komunikēšanas veids, kuram viņš dod priekšroku saziņā ar dzirdīgiem cilvēkiem, ņemot vērā konkrēto situāciju. Dažiem nedzirdīgiem ir normāla un saprotama izruna, bet citi vispār nevar vokāli parunāt. Agra nedzirdība traucē apgūt valodu un izrunu. Daudzi nedzirdīgie runā neparastā tonī un balss modulācijā. Lai vieglāk saprastu nedzirdīgā balsi, tajā mierīgi un pacietīgi ir jāieklausās un jāpierod pie neierastā skanējuma – ar laiku runātais kļūst saprotams. Lietot vai nelietot balsi sarunā – tā ir nedzirdīgā izvēle.

Nedzirdīgs un vārdzirdīgs cilvēks komunikācijā ar dzirdīgo cilvēku izmanto kādu no šiem komunikācijas veidiem:

- runāšanu (balsi) un lasīšanu no lūpām;
- runāšanu (balsi), atlikušo dzirdi un lasīšanu no lūpām;
- rakstīšanu;
- zīmju valodas tulku;
- zīmju valodu;
- daktilēšanu (burtu attēlošanu ar pirkstiem);
- žestus;
- iepriekšminēto veidu kombināciju.

Ieteikumi pirms sarunas sākuma:

- **Pirms runājat ar nedzirdīgu vai vārdzirdīgu personu, piesaistiet viņa uzmanību** – sauciet viņu vārdā vai sakiet: "Atvainojiet!" Ja nav atbildes, viegli pieskarieties personas rokai vai plecam.
- **Vienmēr pajautājiet personai, kāds ir labākais veids, kā ar viņu sazināties, un kāds saziņas piekļuves veids ir nepieciešams.** Tas jādara ar pietiekamu laika rezervi, lai varētu izpildīt lūgumu par īpašiem pielāgojumiem.
- **Nedzirdīgai personai var būt nepieciešams zīmju valodas tulks, savukārt vārdzirdīgai personai var būt nepieciešami tehniskie palīg līdzekļi,** kas atvieglo klausīšanos (dzirdes aparāts, indukcijas cilpa, FM sistēma), bet nedzirdīgai personai, kura dzirdi ir zaudējusi vēlāk, dzīves gaitā, var būt nepieciešama mutvārdu teksta stenogramma. Ja kādam nav pilnīgas saziņas piekļuves, tikšanās vai sēde ir jāatliek.
- **Vienmēr uzrunājiet un runājiet tieši ar personu, ar kuru sazināties,** nevis ar tās tulku vai citu komunikācijas atbalsta personu.
- **Kad runājat, sekojiet, lai jūsu seja un mute būtu labi redzama un apgaismota,** lai nolasītu runu un redzētu jūsu sejas izteiksmi.

- **Pārliecinieties, ka ir pietiekams apgaismojums un sēdvietas ir izvietotas tā, lai visi sēdes vai sarunas dalībnieki varētu redzēt pārējos.** Tas attiecas arī uz attālinātām sapulcēm/sēdēm – pārbaudiet, kā jūs izskatāties kamerā/datora ekrānā, lai pārliecinātos, ka jūsu seja ir skaidri redzama un labi apgaismota un aiz jums nav spilgtu gaismas avotu, kas varētu veidot jūsu siluetu. Logi vai citi spilgti gaismas avoti, pat ja tie neatrodas tieši aiz jums, var radīt traucējošus apgaismojuma efektus un ēnas.
- **Īsai informācijas apmaiņai var izmantot pildspalvu un papīru,** īsziņas un teksta runas lietojumprogrammas viedtālrunī vai planšetdatorā.
- **Sarunām un sanāksmēm izvēlieties klusas un vizuāli vienkāršas vietas.** Skaļa un rosīga vide rada dzirdamus un vizuālus traucēkļus.

SVARĪGI! Atcerieties, ka tas, kas der vienai personai, ne vienmēr der citai.

Ieteikumi sarunas laikā

- Runājot ar personu, kas lasa no lūpām vai ir vārdzirdīga, runājiet **lēnāk, skaidri un dabiski, bez pārspīlētām lūpu kustībām.** Kliegšana nepalīdz saziņai.
- **Izmantojiet īsus teikumus un runājiet konkrēti.** Tas ir izdevīgi visiem, tostarp zīmju valodas tulkam/teksta pierakstītāja pakalpojuma sniedzējam.
- Ja jūs nesaprot, neatkārtojiet to pašu, bet **pārfrāzējiet.**
- Izvairieties lietot vārdus (tai skaitā svešvārdus, specifiskus terminus, žargonismus utt.), ko ikdienas sarunvalodā parasti neizmanto.
- **Runājot samaziniet kustības līdz minimumam.** Kustēšanās, novēršanās no runātāja vai mutes aizsegšana runas laikā var apgrūtināt runas nolasīšanu vai dzirdēšanu ar dzirdes aparātu.
- Kad nepieciešams un iespējams, **izmantojiet atbilstošu sejas izteiksmi, ķermeņa valodu, žestus** un ar pirkstu norādiet uz objektiem. Šīs norādes var aizpildīt trūkstošās nepilnības vai palīdzēt noteikt Jūsu vēstījuma toni.
- **Skaidri norādiet, kad maināt tematu:** “Tagad mēs runājam par...”
- Apstiprinot svarīgu informāciju, **lūdziet personai atgādināt Jums, kas tika pateikts,** nevis radīt iespaidu, ka pārbaudāt izpratni par to.
- **Pierakstiet informāciju** vai atslēgas vārdus kā papildinājumu sarunai.
- **Atbildei lietojiet pilnus teikumus,** nevis tikai vienu vārdu – lasīšana no lūpām ir 70% minēšanas darbs, jo daudzi vārdi uz lūpām izskatās līdzīgi.
- **Ieplānojiet papildu laiku** saziņai ar nedzirdīgu personu.
- **Uzturiet acu kontaktu,** kas sevišķi svarīgi ir nedzirdīgajam – zīmju valodas lietotājam, jo tas rada tiešas komunikācijas sajūtu un parāda cieņu pret viņu. Tāpat saglabājiet atbilstošu sejas izteiksmi, kas palīdz nodot sarunas toni un kontekstu, nedzirdīgajam cilvēkam ļaujot vieglāk un precīzāk saprast ziņojumu.
- **Ja persona labāk saprot rakstītu valodu, piedāvājiet iespēju rakstiski sazināties,** izmantojot papīru un pildspalvu vai telefonu. Tāpat mēģiniet izmantot “TILDES BALSS” lietotni, kas spēj Jūsu runu pārvērst rakstiskā formā. Arī “Skype” piedāvā runu titrēt.

Ieteikumi sarunas nobeigumā:

- **Piedāvājiet apkopot rakstiskas piezīmes.** Šī ir vēl viena iespēja pārliecināties, vai visi ir sapratuši tikko notikušo sarunu.
- **Pajautājiet** nedzirdīgajai/vājdzirdīgajai personai, vai ir kaut kas, ko tā vēlētos, lai nākamajā līdzīgajā sarunā vai sēdē darītu citādi.

Ieteikumi komunikācijai ar surdotulka starpniecību

Kvalificētam tulkam tiesas procesa laikā ir divi galvenie pienākumi: (1) klausīties, kas tiek teikts latviešu valodā un nodot nozīmi latviešu zīmju valodā, un (2) nedzirdīgās vai vājdzirdīgās personas teikto latviešu zīmju valodā iztulkot latviešu runas valodā.

Komunicējot ar tulka starpniecību:

- skatieties tieši uz nedzirdīgo personu;
- atcerieties, ka tulka uzdevums nav skaidrot saturu, bet tikai tulkot teikto;
- runājiet tieši ar nedzirdīgo vai vājdzirdīgo personu, nevis ar tulku. Piemēram, "Jums būs jādara tas vai tas", nevis "Lūdzu, pasakiet, ka personai būs jādara tas vai tas". Tāpat ņemiet vērā, ka tulks tulkos 1. personā. Piemēram, ja tulks saka: "Es esmu nervozs", tad tā ir nedzirdīgā persona, kas ir nervoza, nevis tulks;
- lūdziet tulka viedokli par tulka labāko atrašanās vietu attiecībā pret pārējiem saziņā iesaistītajiem;
- runājiet dabiskā tempā un balsi tonī, bet pietiekami skaidri un lēni, lai tulks varētu sekot līdzi;
- zīmju valodā ne vienmēr ir īpašas zīmes specializētiem vai tehniskiem vārdiem. Dažreiz tulkiem būs nepieciešams daktilēt jeb "ar pirkstiem rakstīt" specializētus vai tehniskus vārdus pa burtam. Daktilēšana aizņem vairāk laika nekā informācijas nodošana zīmēs;
- tulkiem var būt nepieciešama palīdzība, lai saprastu specifisku vārdu nozīmi un varētu sniegt līdzvērtīgu zīmi vai tulkojumu. Iepriekš nodrošinot specifisko vārdu sarakstu, dokumentus vai lūgumrakstus, tulks varēs veiksmīgāk un precīzāk veikt tulkošanu;
- veiksmīgai tulkošanai vienlaikus ļaujiet runāt tikai vienai personai;
- ilgākiem tiesas procesiem ar nepārtrauktu tulkošanu tiesai vajadzētu nolīgt divu tulku komandu. Tas ļaus tulkiem ik pēc 15-20 minūtēm mainīties lomām, tādējādi nodrošinot efektīvu saziņu.

Atkarībā no situācijas tulks var izvēlēties tulkošanu secīgi, t.i., viņš nesāks tulkošanu, kamēr runātājs nebūs pabeidzis runāt vai izteikties zīmju valodā. Šādā gadījumā jāizsakās īsos "gabaliņos", lai tulks var viegli atcerēties teikto.

Jāņem vērā, ka:

- Nedzirdīgā persona vairāk skatīsies uz tulku vai arī pārslēgs savu vizuālo uzmanību pārmaiņus gan uz runātāju, gan uz tulku.
- Tulkošanas procesā Jūsu teikto nedzirdīgais saņems ar kavēšanos. Vislielākā kavēšanās būs brīdī, kad tulks daktilē specifiskos terminus. Daktilēšana ir laikietilpīgāka, nekā ja vārdus izrunā balsī. Tāpēc runātājam jābūt gatavam uz brīdi pārtraukt savu uzstāšanos/runu.

- Nedzirdīgā persona nevar vienlaikus skatīties uz zīmējumu vai lasīt tekstu un saņemt informāciju zīmju valodā.
- Nedzirdīgā persona nevar vienlaikus skatīties datora ekrānā un runāt par to – jādod papildu laiks.
- Dažkārt nedzirdīgajam vai vājdzirdīgajam cilvēkam uzdotie jautājumi var būt sarežģīti, un tulkam tie jāsadala vairākās daļās, lai tas atbilstu zīmju valodas gramatiskajai struktūrai. Šādos gadījumos tas var izskatīties kā apmaiņa starp liecinieku/apsūdzēto un tulku. Patiesībā tā ir daļa no tulkošanas procesa, un to nevajadzētu kļūdaini uzskatīt par blakus sarunu.
- Arī tulks var reizēm lūgt paskaidrojumu, ja viņš nesaprot kādu vārdu vai frāzi.
- Surdotulka uzdevums ir atvieglot saziņu starp cilvēkiem, kuriem nav kopīgas valodas. Tāpēc tulkiem nevajadzētu piedalīties vai iesaistīties komunikācijā ārpus šīs lomas un funkcijas. Tāpat ir jāgūst izpratne, ka atbildi sniedz pats nedzirdīgais, ne tulks interpretē pats pa savam.
- Attālinātās tiesas sēdes gadījumā, izmantojot "Zoom" vai līdzīgas videozvanu platformas, tulkam jāparādās kā dalībniekam. "Zoom" viņa vārdam vajadzētu būt ar uzrakstu "Tulks", lai sēdes dalībnieki varētu vienkārši viņu atpazīt.

Citi gadījumi

Reizēm nedzirdīga vai vājdzirdīga persona var pieprasīt ko citu, nevis zīmju valodas tulku, piemēram, runas pierakstītāju*, tulku starpnieku jeb nedzirdīgo tulku**, mutisko tulku *** vai palīgierīces. Tiesai pirmām kārtām būtu jāņem vērā pieprasītā saziņas metode.

Runas pierakstītāja pakalpojumu varētu nodrošināt tiesas sēdes sekretāri. Ja tiesai šādu stenogrāfistu nav, var piesaistīt citus pakalpojuma sniedzējus, kas var nodrošināt runas pierakstīšanu reālā laikā. Tie varētu būt:

- Tildes transkribēšanas pakalpojumi – ["Tilde Meeting Assistant"](#) (TMA) ir valodas tehnoloģijas lietotne, kas ar mākslīgā intelekta palīdzību veic runas pierakstīšanu un reāllaika tulkošanu, kā arī arhivē transkripcijas;
- Platformas "Zoom" piedāvātie slēgtie subtitri. Vājdzirdīgo un nedzirdīgo cilvēku gadījumā tiesai jāizmanto runas pierakstītāji reālā laikā.

* Runas pierakstītājs – cilvēks, kas apmācīts ātrrakstīšanā. Tas nedzirdīgajiem paver iespēju sekot runātajam, lasot pierakstus datorā. Šis pakalpojums ir piemērots tiem vājdzirdīgiem un nedzirdīgiem cilvēkiem, kuri neprot zīmju valodu, bet Latvijā tas netiek piedāvāts.

** Tulks starpnieks jeb "nedzirdīgais tulks" ir jebkura persona, tostarp jebkura nedzirdīga vai vājdzirdīga persona, kas var palīdzēt nodrošināt precīzu mutisko tulkojumu starp mutisko valodu un zīmju valodu vai zīmju valodas variantiem, darbojoties kā starpnieks starp nedzirdīgu vai vājdzirdīgu personu un zīmju valodas tulku.

*** Mutiskās tulkošanas vai mutvārdu transliterācijas gadījumā mutvārdu tulki klusi atkārtoti runāto valodu, lai nedzirdīgs cilvēks, kurš dod priekšroku runas lasīšanai no lūpām, varētu saņemt informāciju no viena cilvēka, kurš ir viegli saskatāms. Mutvārdu tulki bieži izmanto arī specializētus paņēmienus, lai papildinātu mutvārdu tulkošanu, piemēram, žestus un norādīšanu. Latvijā šāds pakalpojums netiek nodrošināts.

SAZIŅA, IZMANTOJOT KOMUNIKĀCIJAS TEHNOLOĢIJAS

Internets piedāvā vārdzirdīgiem un nedzirdīgiem cilvēkiem daudzveidīgas komunikācijas iespējas – veikt informācijas apmaiņu, izmantojot e-pastu un tūlītējās ziņojumapmaiņas programmas, kas nodrošina saziņu reālā laikā gan rakstiskā veidā, gan sūtot īsziņas un videoziņas.

Tūlītējās ziņojumapmaiņas programmas “Skype”, “WhatsApp”, kā arī “Zoom un “Microsoft Teams” platformas nodrošina iespēju sazināties zīmju valodā un izmantot zīmju valodas tulka pakalpojumus attālināti. Tas notiek šādi:

1. Nedzirdīgais ar dzirdīgo komunikācijas partneri atrodas vienā vietā ar viedtālruni, planšetdatoru vai datoru (ar interneta pieslēgumu un kameru). Vai arī dzirdīgais un nedzirdīgais atrodas katrs savā vietā, ja ir iespēja sarunai pieslēgties vairākiem dalībniekiem.
2. Tulks atrodas savā darbavietā, arī lieto telefonu ar video funkciju vai datoru ar interneta pieslēgumu, kameru un mikrofonu.
3. Tulks nodrošina video komunikāciju starp nedzirdīgo un viņa dzirdīgo sarunas partneri, vispirms uzklausa dzirdīgā teikto pa telefonu vai datora mikrofonā, tad kamerā tulko viņa teikto zīmju valodā, ko nedzirdīgais redz sava datora vai mobilā telefona ekrānā. Savukārt, kad nedzirdīgais sarunas dalībnieks runā zīmju valodā, tulks to redz savā ekrānā un veic mutisko tulkošanu dzirdīgajai personai.

IETEIKUMI VIDES PIELĀGOŠANAI/PIEKĻŪSTAMĪBAS NODROŠINĀŠANAI

Sarunas ir neatņemama sastāvdaļa tiesu zālēs. Šī iemesla dēļ no tiesām parasti tiek sagaidīts, ka tās nodrošinās augstāku klausīšanās atbalsta līmeni nekā citas sabiedriskās iestādes, lai cilvēki ar dzirdes traucējumiem var pilnībā piedalīties tiesas procesā.

Tiesas uzdevumi

1. Sniegt atbalstu dzirdes traucējumu gadījumā, kad personas klausās vairākus runātājus (piemēram, tiesnesi, lieciniekus, advokātus), kuri runā atšķirīgā skaļumā un nav vienādi saprotami.
2. Nodrošināt atbalstu dzirdētā uztverei dažādās vietās:
 - tiesas zālē kopumā;
 - uz tiesneša galda;
 - uz citu procesa dalībnieku galdiem;
 - liecinieku tribīnē.
3. Nodrošināt drošību pret neatļautiem/nesankcionētiem klausītājiem.

Ieteicamās klausīšanās palīgierīces:

- **Infrasarkanās (IR) sistēmas** – vispopulārākā klausīšanās palīgierīce tiesu iestādēs. To galvenā priekšrocība ir tā, ka palīgierīce sūta signālus, izmantojot neredzamus gaismas starus, un skaņu nevar uztvert neviens ārpus telpas, tādējādi nodrošinot privātumu. Lai izmantotu infrasarkano staru sistēmu, telpā izvieta vienu vai vairākus raidītājus.

Infrasarkano staru uztvērējus var izmantot ar austiņām vai kakla cilpu, kas savienota ar dzirdes aparātu vai kohleāro implantu. Uztvērēja kakla cilpa rada magnētisko lauku ap galvu, ieslēdzot dzirdes aparāta/kohleārā implanta "T" vai indukcijas spoles režīmu – tāpat kā ar parasto dzirdes cilpas sistēmu.

Izmantojot šo ierīci, lietotājam ieteicams sēdēt tālāk no iekšējiem stabiem/pīlāriem vai logiem, jo tas var izraisīt signāla zudumu. Ja šīs ierīces lietotājam ir ierādīta vieta, kurā nevar uztvert infrasarkano staru sistēmas audio signālu, ir nepieciešams pārsēsties. Tāpat jāņem vērā, ka pārraide ir privāta – signāls nevar iekļūt caur sienām vai citiem objektiem un ka infrasarkanie signāli ir jutīgi pret tiešās redzamības traucējumiem. Ja starp uztvērēju un raidītāju atrodas cilvēks vai objekts, savienojums tiek pārtraukts.

- **Wi-Fi sistēma (WaveCAST)** – šī sistēma pārraida audio signālu no skaļruņa uz klausītāju, izmantojot bezvadu internetu (Wi-Fi). Skaļruņiem jāizmanto mikrofoni, kas savienoti ar skaņas sistēmu un "WaveCAST". Visi, kas ir pieslēgušies Wi-Fi (kas var būt aizsargāts ar paroli), var klausīties runu viedtālrunos vai planšetdatoros, izmantojot bezmaksas lietotni, ko var lejupielādēt no iOS vai Android lietotņu veikaliem.

"WaveCAST" piedāvā diskrētāku klausīšanās risinājumu, jo "pieslēgties" var tikai tie, kas ir pievienoti tiesas zāles drošajam Wi-Fi. Lietotājiem, kuriem nav viedtālrunu vai kuri nevēlas lejupielādēt lietotni, ir pieejami arī "WaveCast" uztvērēji, kurus var izsniegt pēc vajadzības.

Wi-Fi klausīšanās palīgierīces priekšrocības:

- ideāli piemērota mazām vai vidēji lielām telpām vai vietās, kur jau ir nodrošināts Wi-Fi pārklājums (piemēram, gaidīšanas telpās vai instruktāžas telpās);
- viegla uzstādīšana (nav nepieciešams pielāgot/modernizēt telpas vai piestiprināt raidītājus pie sienām);
- klausītāji var sēdēt jebkurā diapazona vietā, un nav nepieciešama tieša redzamība;
- rentabilitāte, jo īpaši ņemot vērā pieaugošo viedtālrunu izplatību;
- diskrēta lietošana vārdzirdīgiem klausītājiem, kuriem var būt neērti atklāti izmantot klausīšanās ierīces, kas pieejamas telpās;
- to var aizsargāt ar paroli, nodrošinot konfidencialitāti.

- **Digitālā klausīšanās palīgierīce (“Digiwave”)** – ideāli piemērota nelielas grupas sanāksmēm, tiesnešu kabinetiem, advokāta un klienta konsultācijām u.c. “Digiwave” klausīšanās palīgierīci jebkurā laikā var viegli pārvietot uz biroju vai telpu, kur tā ir nepieciešama. Tā nodrošina privātumu un labāku skaņas kvalitāti.

Vēl dažas “Digiwave” priekšrocības:

- ideāli piemērota augsta trokšņa līmeņa vidēm, samazina fona troksni;
- ļauj sarunāties ar visiem dalībniekiem;
- ļauj dalībniekiem brīvi pārvietoties;
- ideāli piemērots privātām sarunām nelielā grupā;
- drošības nolūkā digitālais signāls ir šifrēts.

- **Dzirdes/indukcijas cilpa tiesu zālēm**

Tiesu iestāžu lielajās telpās/zālēs var apsvērt arī dzirdes cilpas uzstādīšanu. Dzirdes cilpu sistēma palīdz vājdzirdīgiem cilvēkiem, kuri izmanto dzirdes aparātus un kohleāros implantus, skaidrāk dzirdēt skaņas, jo tā samazina vai atslēdz fona troksni.

Izmantojot dzirdes cilpu, tiesas zālē vājdzirdīgie cilvēki savu dzirdes aparātu noregulē uz "T" režīmu.

Cilpas sistēma sastāv no mikroфона, kas uztver runātos vārdus, pastiprinātāja, kas apstrādā signālu, kurš pēc tam tiek nosūtīts caur pēdējo elementu – cilpas kabeli. Cilpas kabelis ir vads, kas novietots pa noteiktas vietas perimetru, t.i., sanāksmju telpā, pie apkalpojošās letes utt., lai darbotos kā antena, kas izstaro magnētisko signālu uz dzirdes aparātu.

Informējot par dzirdes cilpas pieejamību, telpā izvieto speciālu starptautiski atpazīstamu piktogrammu.

Ar dzirdes cilpas darbības principiem var iepazīties video [“How Hearing Loops Work”](#).

Dzirdes cilpu sistēmas izmantošanas priekšrocības:

- izslēdz nevēlamu fona troksni;
- nav nepieciešams izmantot austiņas tiem, kam ir dzirdes aparāti ar T-spoli;
- skaņa nonāk tieši dzirdes aparātā;
- dzirdes cilpa ir paslēpta jeb nav acīmredzama;
- cilpas zonā var uzturēties neierobežots lietotāju skaits;
- cilpas vads tiek uzstādīts uz grīdas. Uzstādīšana nav tehniski sarežģīta.

Vēl ir pieejama pārnēsājama indukcijas cilpa, kas ir universāls risinājums – sniedz mobilo palīdzību vietās, kur nevar uzstādīt pastāvīgo cilpu. Tā ir paredzēta sarunām starp diviem cilvēkiem, un tajā ir iebūvēts mikrofons, pastiprinātājs, dzirdes cilpas antena un akumulatoru sistēma.

Tāpat ražotāji piedāvā neliela izmēra indukcijas cilpu, ko var piestiprināt dažādām darba virsmām (pie letes vai rakstāmgalda).

Runas pārveide tekstā

Nedzirdīgajiem, kuri nedzird nemaz (nevar izmantot iepriekšminētās klausīšanas palīglīdzekļus un nav zīmju valodas lietotāji, nevar izmantot zīmju valodas tulka pakalpojumu), jāpiedāvā runas pārveide tekstā, ko nodrošina teksta pierakstītāji.

Latvijā šo pakalpojumu var nodrošināt:

- Latvijas uzņēmums "Tilde" – piedāvā transkribēšanas pakalpojumu "[Tilde Meeting Assistant](#)" (TMA). Tā ir valodas tehnoloģijas lietotne, kura ar mākslīgā intelekta palīdzību veic runas pierakstīšanu un reāllaika tulkošanu, kā arī arhivē transkripcijas;
- "Text on Tap" vietne, kurā pierakstīt runāto un kas arī nodrošina iespēju lasīt titrus reāllaikā. Teksta pierakstītājam jāieslēdz vēlamā valoda; Teksta pierakstītājs var straumēt tekstu internetā, izmantojot unikālu notikuma ID atslēgu. Lai lasītu tekstu, nedzirdīgie cilvēki var izmantot tīmekļa vietni [text-on-tap.live](#);
- "TILDES BALSS" lietotne, kas ir pirmā lietotne, kas īpaši pielāgota latviešu valodai. Tā ir bezmaksas, un to var lejuplādēt gan telefonā, gan planšetdatorā. Noderēs individuālās 1 pret 1 sarunās.

Tulkošana zīmju valodā

Aptuveni 1800 cilvēku Latvijā pirmā vai vēlamā valoda ir latviešu zīmju valoda, tāpēc viņiem jānodrošina zīmju valodas tulka pakalpojumi.

Zīmju valodas tulkam ir tāda pati loma un atbildība kā mutvārdu valodas tulkam. Tulks ir objektīvs un piedalās tikai tādēļ, lai precīzi iztulkotu tiesas procesu. Zīmju valodas tulks tulko tikai to, kas ir pateikts, neko nepievienojot, neizslēdzot vai neapkopojot. Tulka uzdevums ir precīzi atveidot mutvārdu valodas nozīmi latviešu zīmju valodā un otrādi.

Nedzirdīga vai vājdzirdīga persona var apjukt, ja tulkojums tiek veikts burtiski. Tulkam būtu jāinformē nedzirdīgās vai vājdzirdīgās personas advokāts par klienta lietoto valodu un veidu, lai advokāts varētu informēt tiesu par jebkuru problēmu un iespējamo nepieciešamību paskaidrot sīkāk izskatāmo lietu.

Jāņem vērā, ka var rasties apjukums situācijā, kad nedzirdīga vai vājdzirdīga persona uz tulka jautājumu māj ar "Jā", bet šajā gadījumā "Jā" var nebūt atbilde uz jautājumu, bet tikai norāde, ka persona saprot jautājumu. Nedzirdīga vai vājdzirdīga persona var pat pamāt "Jā", nesaprotot pilnībā iepriekš teikto. Dažreiz jautājuma atkārtošana bieži vien ir nedzirdīgas vai vājdzirdīgas personas mēģinājums pārliecināties, vai ir saprasts pareizi, un tas ne vienmēr nozīmē apstiprinājumu vai piekrišanu.

Vizuālā pielāgošana

Nedzirdīgie vai vājdzirdīgie cilvēki paļaujas uz informāciju, ko viņi redz. Lai saziņa būtu efektīva, teiktajam jābūt redzamam. Tāpēc tiesai jācenšas panākt labu vizuālu kontaktu starp nedzirdīgu vai dzirdes traucējumu gadījumā esošo personu, tulku un citiem dalībniekiem. Tiesai jāpārliecinās, ka persona ar dzirdes traucējumiem labi var redzēt tulku un pēc tam apskatīt visus vizuālos pierādījumus.

Ja ir rakstiski pierādījumi, jāaptur saruna, lai nedzirdīgiem vai vājdzirdīgiem cilvēkiem būtu iespēja tos izlasīt, jo viņi nevar vienlaikus lasīt un redzēt zīmju valodas tulku. Kad lasīšana ir pabeigta, var turpināt runāt.

Vides faktori, kas ietekmē komunikāciju

Nedzirdīgu personu var ietekmēt biežas kustības fonā vai gaismas maiņa – tas var izraisīt uzmanības novēršanu. Savukārt vājdzirdīgu cilvēku gadījumā, kuri izmanto dzirdes palīg līdzekļus vai atlikušo dzirdi, uzmanību var novērst fona trokšņi. Mēģiniet minimizēt iekārtu trokšņus vai citas sarunas.

Kas attiecas uz lasīšanu no lūpām, ne katrs cilvēks ar dzirdes traucējumiem spēj to darīt. Lasīšana no lūpām bieži tiek izmantota kā papildu komunikācijas veids, bet reti ir pietiekama, lai nodrošinātu efektīvu komunikāciju tiesas zālē. Turklāt stresa situācijās, piemēram, tādās, kādas var rasties tiesas vidē, spēja lasīt no lūpām var ļoti samazināties.

Noklausīšanās, piedalīšanās attālinātā tiesas sēdē, izmantojot kādu no pieejamām platformām

- Ja kāds pieprasa surdotulku kā pielāgojumu, tulkam jāparādās kā dalībniekam, tāpat kā lietā iesaistītajam. "Zoom" viņa vārdam vajadzētu būt ar uzrakstu "Tulks", lai sēdes dalībnieki varētu vienkārši atpazīt tulku.
- "Zoom" piedāvā iespēju izmantot slēgtos subtitrus. Ja slēgtie subtitri tiek nodrošināti kā pielāgojums, tiesai jāizmanto runas pierakstītāji reālā laikā. Šo pakalpojumu var nodrošināt tiesas sēdes stenogrāfisti. Ja tiesai nav šādu stenogrāfistu, tad jāpiesaista citi pakalpojuma sniedzēji, kas to var nodrošināt.

Tiesas sēdes klātienē

Var rasties situācijas, kurās attālinātās tiesas sēdes laikā pielāgojumi nevar tikt nodrošināti un tiesai jārīko sēde klātienē, lai persona ar invaliditāti varētu piedalīties sēdē. Piemēram, personām ar redzes un dzirdes traucējumiem vajadzīgs taktilais tulkojumu. Taktilam tulkojumam ir nepieciešams tulks, kas ir tuvu personai, kurai viņš tulko. Piemēram, cilvēkam var būt tulks, kurš rakstīs uz personas rokas vai uz muguras to, kas tiek teikts.

Tāpat tiesas sēdi klātienē būtu piemēroti rīkot tiem, kuriem nepieciešams cita veida tulkojums vai citi pielāgojumi, lai veicinātu komunikāciju, piekļuvi un dalību. Piemēram, nedzirdīgie ar garīgās attīstības traucējumiem vai nedzirdīgie imigranti. Viņu gadījumā būtu nepieciešams otrs tulks – nedzirdīgais tulks, kas iztulko viņiem vieglā, saprotamā zīmju valodā.

Tiesas sēdes gaitas fiksēšana videoierakstā

Lai nodrošinātu taisnīgu tiesas procesu, nepieciešams izveidot videoierakstu, kurā nedzirdīgā persona sniedz liecību vai citu paziņojumu zīmju valodā un zīmju valodas tulka tulkojumu. Nedzirdīgās personas izteikums un tulkojums var kļūt par pierādījumu vai var prasīt turpmāku analīzi tiesā vai juridiskā procesā.

Bez nedzirdīgās personas paziņojuma ieraksta nedzirdīgās personas mutiskā tulkojuma interpretācija ir viss, kas paliek. Lai gan tulki veic piesardzības pasākumus, lai mazinātu iespējamo kļūdas risku mutiskajā tulkošanā, tāds risks tomēr pastāv.

Nedzirdīgās personas sākotnējā paziņojuma ierakstīšana videoierakstā ir būtiska, lai saglabātu nedzirdīgās personas liecību. Tas arī ir vienīgais veids, kā saglabāt precīzu videoierakstu ar tulkojumu, ko nedzirdīgā persona saņēmusi tulkojuma laikā.

SVARĪGI! Veidojot videoierakstu ar izteikumiem un tulkojumu zīmju valodā, vienlaikus tiek ierakstīta arī skaņa. Jāfilmē nedzirdīgās personas paziņojums latviešu zīmju valodā/latviešu valodas (skaņas) tulkojums. Ja nav iespējams vienlaicīgi uz ekrāna redzēt gan nedzirdīgo personu, gan tulku, tad nepieciešamas divas videokameras – viena, kas fiksē nedzirdīgās personas izteikumu, un otra, kas fiksē mutisko tulkojumu.

Citi ieteikumi tiesvedības pielāgošanai nedzirdīgām personām

- Nodrošiniet redzamas norādes/zīmes un skaidras virziena zīmes, lai personas ar dzirdes traucējumiem varētu nokļūt svarīgās vietās tiesā.
- Pārbaudiet, vai tiesas zālēs pieejamās klausīšanās palīgierīču sistēmas, piemēram, indukcijas cilpu sistēma, ir darba kārtībā.
- Uzstādiet vizuālos palīgīdzekļus, piemēram, videoekrānu, monitoru, kas papildina mutisko saziņu.
- Pārbaudiet, vai visi vizuālie palīgīdzekļi ir viegli redzami visiem tiesas zālē esošajiem dalībniekiem.
- Izvērtējiet apgaismojuma apstākļus tiesas zālēs un uzgaidāmajās telpās, lai pārlicinātos, ka tie ir piemēroti personām, kuras izmanto lasīšanu no lūpām vai zīmju valodu.

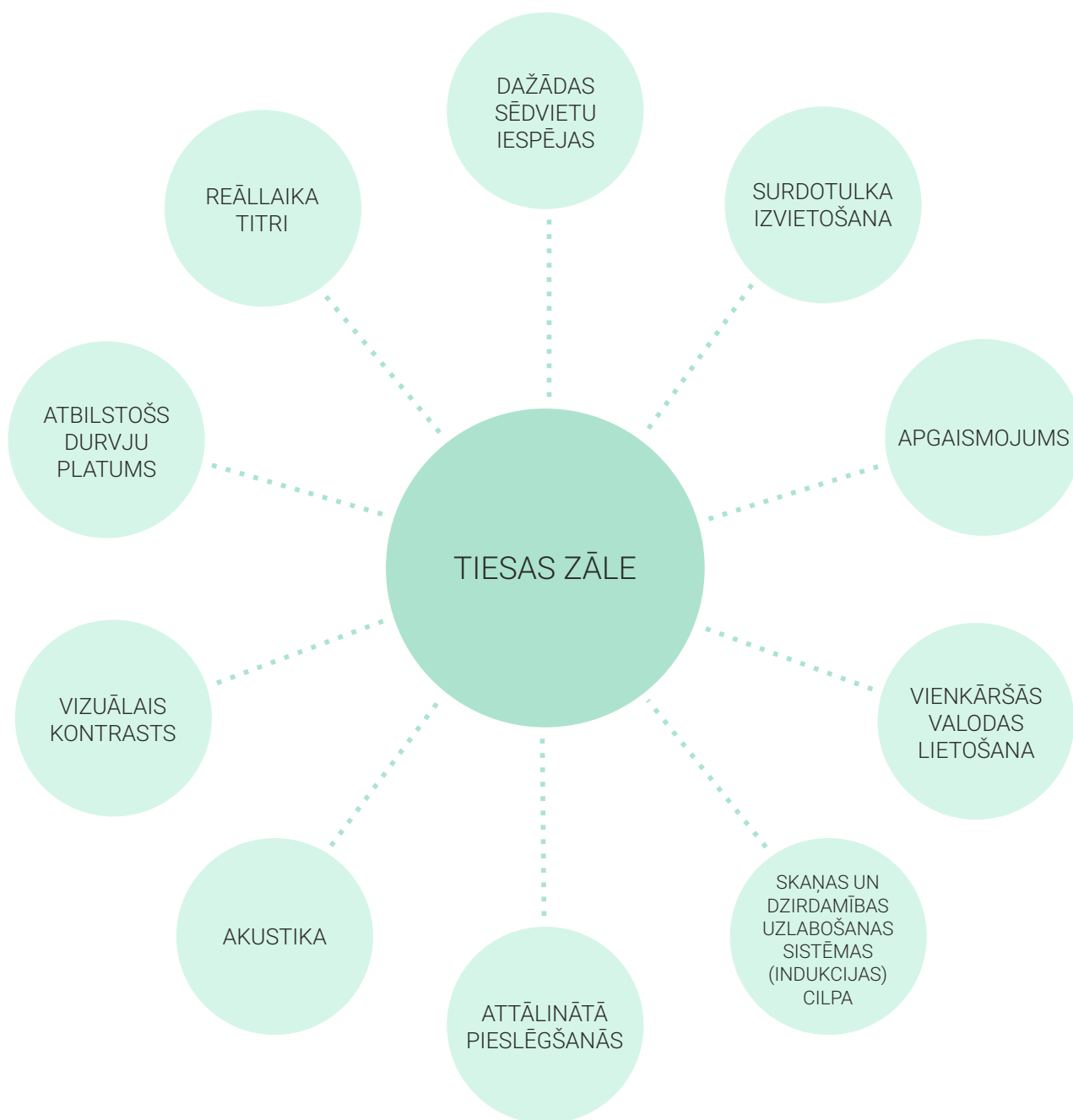
- Pārbaudiet, vai apgaismojums nerada atspīdumus vai ēnas, kas var traucēt saziņu.
- Pārbaudiet sēdvietu izkārtojumu, lai nodrošinātu, ka nedzirdīgās vai vājdzirdīgās personas var labi redzēt tiesnesi, advokātu, lieciniekus un tulku.
- Pārbaudiet, vai svarīga informācija, paziņojumi un norādījumi tiek sniegti ne tikai mutiski, bet arī rakstiski un vizuāli.
- Pārlicinieties, vai tiesas zālē zīmju valodas tulkam ir pieejama vieta atbilstošā izvietojumā un redzamībā.
- Kad vien iespējams, sadarbojieties ar speciālistiem, kuri pārzina nedzirdības jautājumus un nedzirdīgo kultūru.
- Izmantojiet tikai sertificētus tulkus. Kad vien iespējams, izmantojiet vienus un tos pašus tulkus.
- Sniedziet konkrētu vai kodolīgu informāciju un jautājumus. Izvairieties no abstraktas informācijas vai secinājumiem.
- Lūdziet nedzirdīgo personu atkārtot teikto.
- Bieži pārskatiet informāciju kopā ar nedzirdīgo personu, lai pārlicinātos, ka tā ir saprasta.
- Atcerieties, ka latviešu zīmju valoda nav latviešu valoda. Sintakse un gramatika nav vienāda, un latviešu zīmju valoda nav rakstveida valoda.
- Tiesas procesa laikā taisiet pārtraukumus, lai nedzirdīgais apsūdzētais varētu uzdot jautājumus un saņemt skaidrojumus par to, kas noticis tiesā.
- Iespējams, ka tiesas sēdes jāpārtrauc biežāk, lai nedzirdīgs apsūdzētais varētu privāti konsultēties ar advokātu. Tas ir tāpēc, ka saziņa zīmju valodā nav privāta tādā pašā veidā, kā dzirdīgo apsūdzēto un viņu advokātu čukstas sarunas. Latviešu zīmju valodas vai citas zīmju saziņas izmantošana ir redzama visiem tiesas zālē klātesošajiem, tostarp cietušajiem, lieciniekiem un prokuroriem.
- Vienkāršs pielāgojums nedzirdīgajam apsūdzētajam ir roku dzelžu noņemšana, lai ļautu viņam sazināties zīmju valodā. Lai gan tas var nebūt iespējams visos gadījumos, jāveic pasākumi, lai nodrošinātu drošu vidi, kas ļauj nedzirdīgajam apsūdzētajam efektīvi sazināties.
- Vēl viens vienkāršs pielāgojums ir pārlicināties, ka tiesas darbinieki zina, ka apsūdzētais ir nedzirdīgs. Piemēram, tiesnesis var turēt rokās papīru ar apsūdzētā nedzirdīgā vārdu, nevis saukt viņa vārdu brīdī, kad viņam tiek uzdots jautājums vai dots vārds.
- Izmantojiet attēlus, lai izglītotu nedzirdīgo apsūdzēto par dalībnieku lomām tiesas zālē.
- Nodrošiniet nedzirdīgajam apsūdzētajam piekļuvi videotelefonam vai līdzīgām ierīcēm.
- Pārceliet tiesas sēdi uz mazākām tiesu zālēm, lai nodrošinātu labāku akustiku personām, kas lieto dzirdes aparātus.
- Visām ar tiesu saistītajām darbībām atvēliet vismaz divreiz vairāk laika.

07

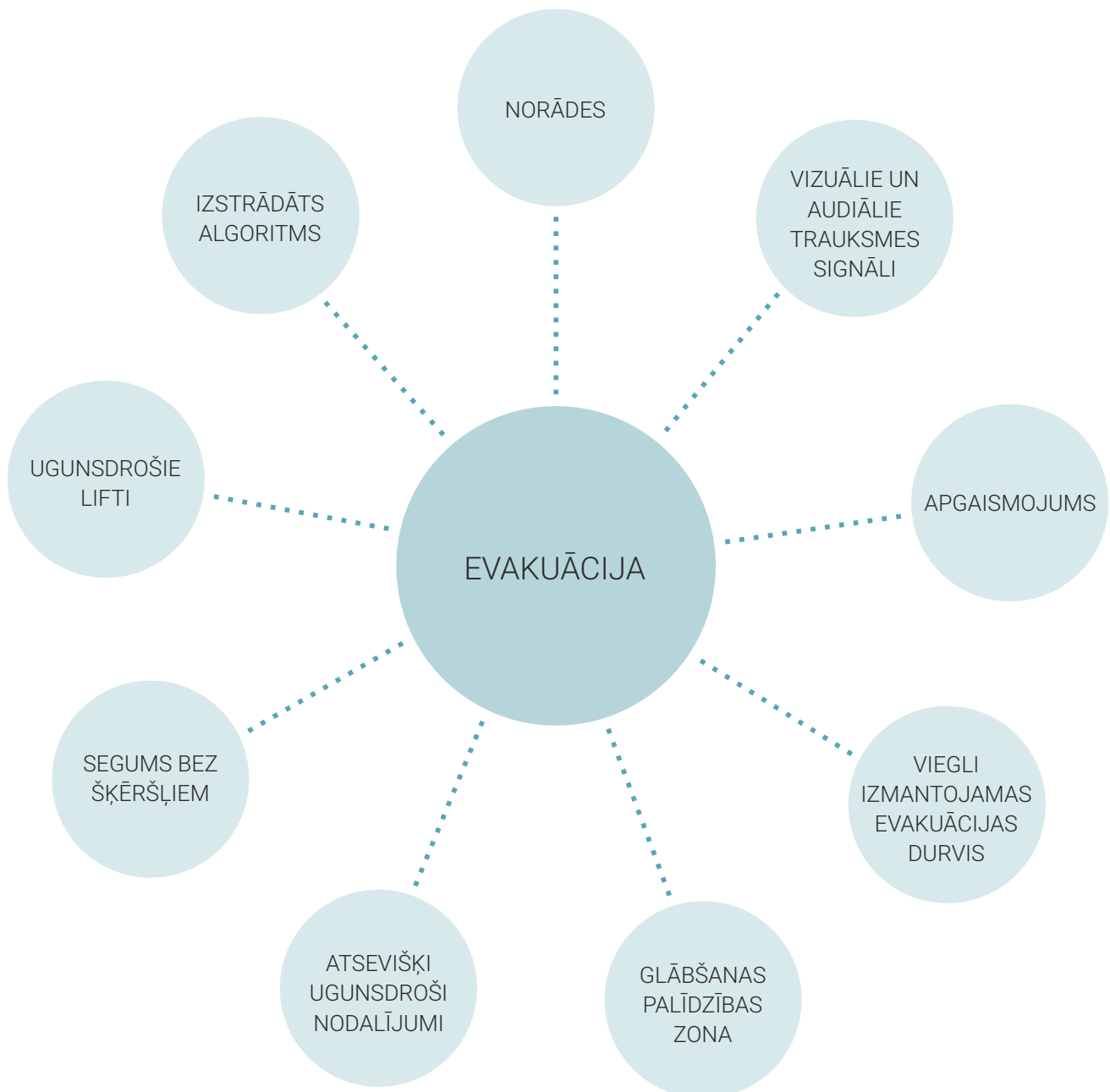
KONTROLSARAKSTS

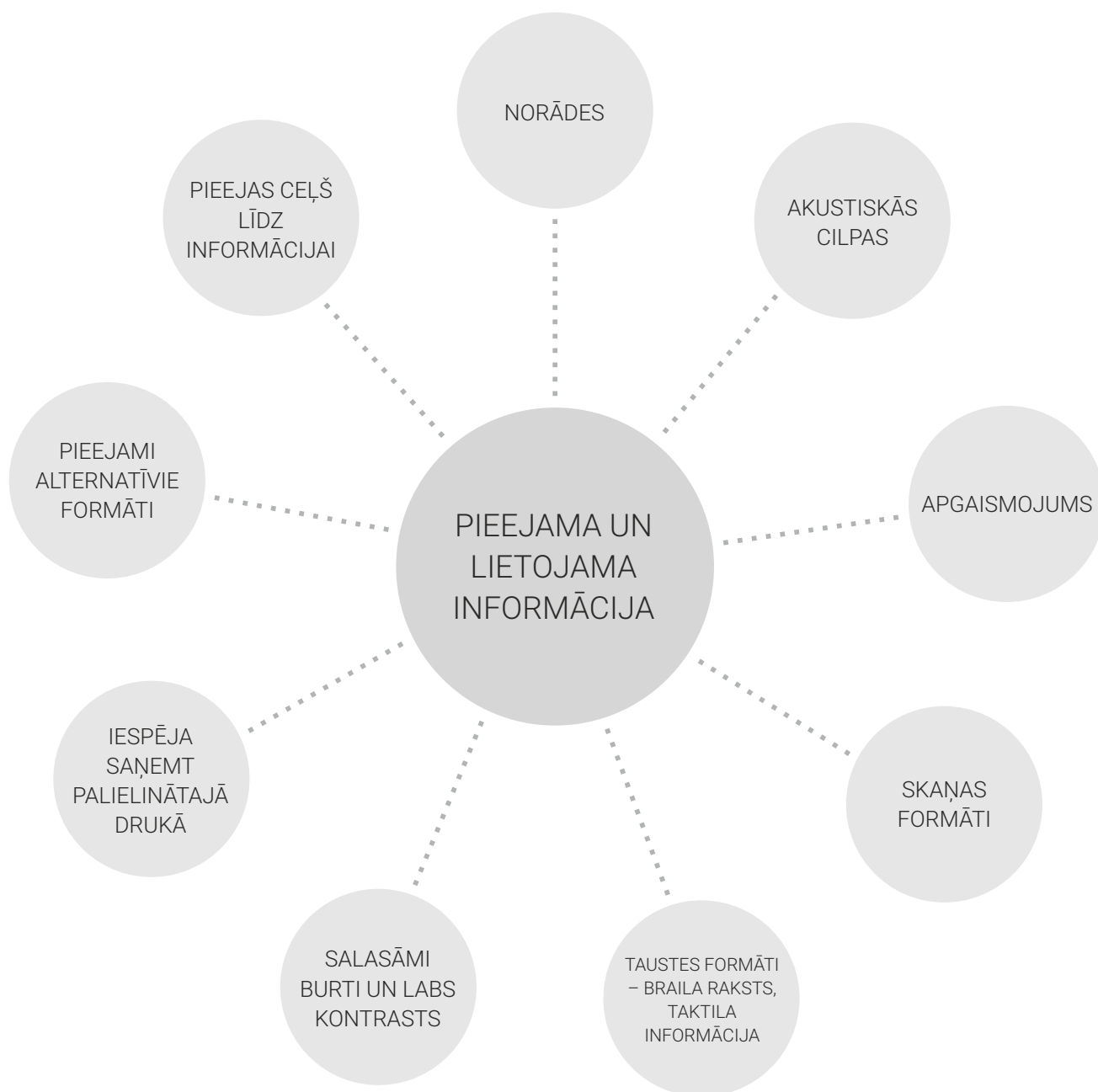
Tiesas pašpārbaudei
vai ēka un telpas
ir piemērotas cilvēkam
ar funkcionāliem traucējumiem

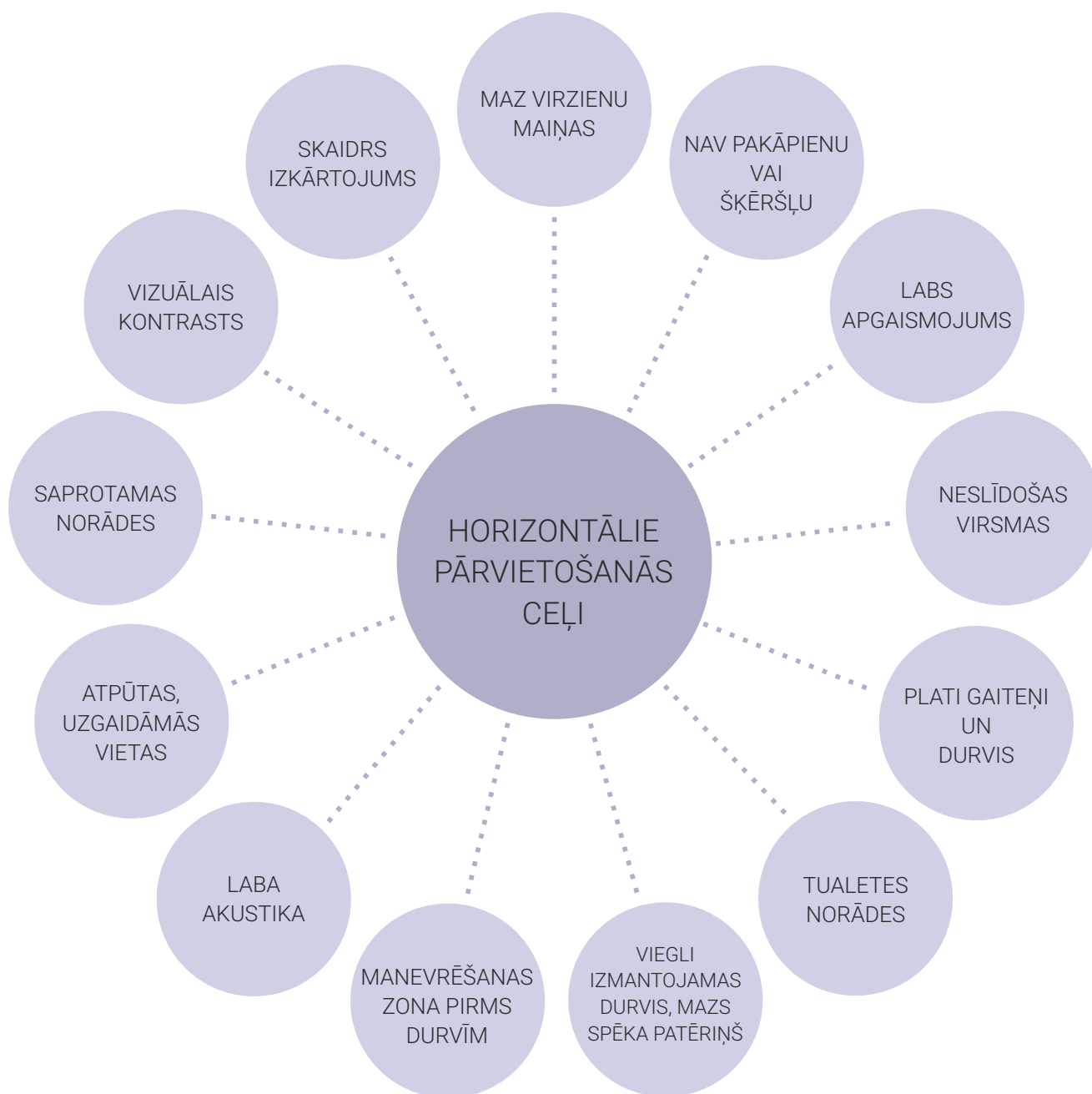

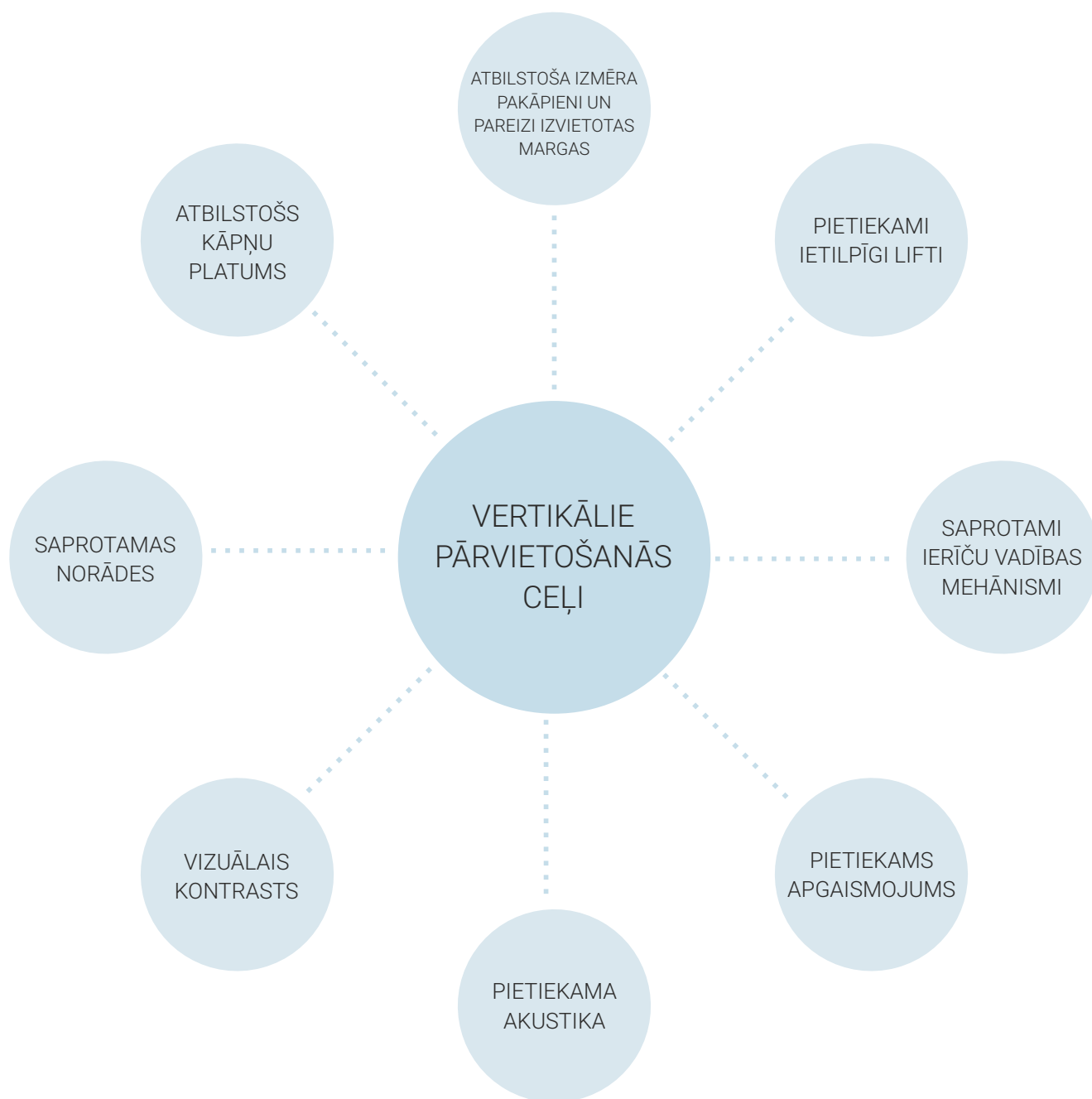

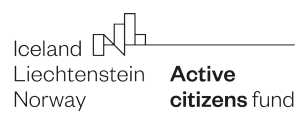

Šis ir Tiesu standarts, sagatavots ar Islandes, Lihtenšteinas un Norvēģijas atbalstu caur EEZ un Norvēģijas grantu programmu "Aktīvo iedzīvotāju fonds".
Par materiāla saturu atbild nodibinājums "Invalīdu un viņu draugu apvienība "Apeironš".